

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти
магістр

на тему: «Оподаткування доходів фізичних осіб: сучасний стан та перспективи розвитку»

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньою програмою
Фінанси, банківська справа та страхування
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа
та страхування
ступеня вищої освіти магістр
групи 1
Румянцева Юлія

Полтава 2024 року

ЗМІСТ

	ст.
Вступ.....	5
Розділ 1. Теоретичні аспекти формування та функціонування системи оподаткування доходів фізичних осіб.....	8
1.1. Економічна сутність та необхідність розвитку системи прибуткового оподаткування громадян.....	8
1.2. Науково-методичні засади формування механізмів особистого оподаткування фізичних осіб.....	16
Розділ 2. Оцінка сучасного стану оподаткування доходів фізичних осіб	22
2.1. Сучасна практика та прагматика оподаткування доходів нарахованих суб'єктом підприємництва на користь фізичних осіб.....	22
2.2. Аналіз досягнутого рівня оподаткування доходів громадян у формі заробітної плати.....	36
Розділ 3. Напрями удосконалення механізму оподаткування доходів фізичних осіб.....	41
3.1. Перспективи оптимізації механізмів прибуткового оподаткування фізичних осіб.....	41
3.2. Зарубіжний досвід особистого оподаткування доходів громадян та можливості його застосування в Україні.....	45
Висновки.....	53

ВСТУП

Актуальність теми. Центральним елементом сучасної податкової системи є оподаткування доходів фізичних осіб. На сьогодні проблема вдосконалення оподаткування доходів фізичних осіб в Україні з метою забезпечення принципів соціальної справедливості залишається актуальною з огляду на значне розшарування суспільства, коли 90% населення мають низькі доходи, а 10% - дуже високі. Складність вивчення та управління процесами взаємовідносин між цими суб'єктами вимагає ґрунтовного дослідження шляхів удосконалення системи прибуткового оподаткування.

Податок на доходи фізичних осіб є не тільки одним з основних податків, що формують бюджет, але й важливим індикатором соціально-економічного стану країни. Підвищення добробуту платників податків та розширення бази оподаткування призводить до збільшення надходжень до бюджету та дозволяє проводити позитивну соціальну політику. Крім того, надходження від податку на доходи фізичних осіб відіграють важливу роль у міжбюджетних відносинах та формують дохідну частину місцевих і державного бюджетів України.

Необхідність реформування системи оподаткування фізичних осіб у зв'язку з вирішенням соціально-економічних проблем неодноразово розглядалася науковцями країни. Барановський, О. Василик, В. Вишневський, О. Десятнюк, Т. Єфименко, Ю. Іванов, А. Крисоватий, В. Мельник, С. Онишко, В. Опалін, О. Папаїка, Р. Слав'юк, А. Соколовська, В. Сутміна, В. Федосов, Л. Шабриста, К. Швабій, С. Юрій та інші.

Віддаючи належне їх науковому доробку, вважаємо за необхідне подальше вивчення системи оподаткування доходів фізичних осіб та дослідження інструментів сприяння її розвитку у поєднанні з державними адміністративними та регуляторними заходами щодо реалізації податкової політики в нових реаліях соціально-економічного розвитку. Важливість вирішення зазначених проблем та необхідність проведення дослідження зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи та визначення її мети і завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана в межах програми науково-дослідних робіт кафедри фінансів, банківської справи та страхування за темою „Удосконалення механізму фінансової діяльності підприємств, організацій і установ”.

Мета та завдання для дослідження. За мету дослідження в даній кваліфікаційній роботі визначено дослідження сучасної практики організації та прагматики втілення системи оподаткування доходів фізичних осіб з одночасною розробкою практичних рекомендацій щодо удосконалення особистого оподаткування в Україні, зокрема на основі дослідження позитивного світового досвіду в цій сфері. Для досягнення поставленої мети, виконуються наступні завдання: виявити суть, функції та основні складові системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні; узагальнити еволюцію розвитку оподаткування доходів фізичних осіб в Україні; проаналізувати сучасний стан справляння податку на доходи фізичних осіб в умовах окремого підприємства та пов'язаних з ним громадян, удосконалити підходи до стягнення податку з доходів фізичних осіб; систематизувати позитивний досвід зарубіжних країн.

Предмет і об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є фінансовий механізм оподаткування доходів фізичних осіб.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади розвитку системи прибуткового оподаткування в умовах окремого суб'єкта підприємництва – роботодавця та пов'язаних з ним осіб.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань дослідження використовувалися такі методи: діалектичний метод пізнання та теоретичного узагальнення, абстрактно-логічний, індукції та дедукції, графічний і табличний, абстрактно-логічний, комплексно-системний підхід тощо.

Інформаційна база. Теоретичною основою дослідження є наукові праці класиків світової економічної і фінансової думки, теоретичні висновки, узагальнення і розробки сучасних зарубіжних та вітчизняних учених-економістів, провідних фахівців з питань оподаткування доходів фізичних осіб, матеріалах наукових та науково-практичних конференцій, а також власні дослідження та

спостереження. Базою для виконання кваліфікаційної роботи виступило Підприємство ХХХ, зокрема матеріали, що включають фінансову та податкову звітність

Наукова новизна та практичне значення одержаних результатів. В кваліфікаційній роботі одержано ряд результатів теоретичного та практичного характеру, які пов'язані з обґрунтуванням перспективних напрямів удосконалення чинної практики оподаткування доходів фізичних осіб, зокрема в частині оптимізації діючих підходів до застосування ставок податку, визначення ефективної бази оподаткування за рахунок включення до неї виведених з тіні окремих видів громадян.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та наданні рекомендацій щодо удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб і підтверджується Актом впровадження в межах досліджуваного суб'єкта.

Особистий внесок здобувача. Кваліфікаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі розробки та пропозиції, що містяться в роботі, належать особисто автору.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися та отримали позитивні оцінки на V міжнародній студентській науковій конференції [„Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження”] (м. Вінниця, 2024 р.) та на науково-практичній конференції студентів за результатами проходження виробничих та технологічних практик (Полтава, 2023 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 2 наукові праці загальним обсягом 0,29 др. арк.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел, що нараховує 67 найменувань, містить 15 таблиць, 10 рисунків, 16 додатків. Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 63 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

1.1. Економічна сутність та необхідність розвитку системи прибуткового оподаткування громадян

Розвиток України як соціально орієнтованої, правової держави, що прагне до інтеграції в європейське співтовариство, визначається ступенем розвитку всіх державних інститутів, у тому числі податкової системи. Податкова система має бути узгоджена з пріоритетами державної політики соціально-економічного розвитку шляхом забезпечення достатніх сукупних податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів.

Недосконалий механізм податкової системи не забезпечує достатніх податкових надходжень та належних стимулів для платників податків. Це призводить до того, що податкова політика не досягає поставлених цілей. У цьому контексті важливим є реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб та пошук шляхів підвищення фіскального та регулюючого потенціалу оподаткування доходів фізичних осіб.

Податок - це історично сформована фіскальна категорія, яка відображає економічні відносини між державою та платником податків, оскільки є централізованим загальнодержавним джерелом грошових коштів, необхідних для виконання державою своїх функцій. Водночас податкові відносини мають унікальні особливості, які відрізняють їх від загальних фінансових відносин. Зокрема, це примусовий характер оподаткування [44].

Наявні в сучасній літературі визначення оподаткування є дуже різноманітними за своїм обсягом та змістом. Наприклад, Перельва М.Г., зокрема, визнає, що податки - це плата за послуги держави. Він порівнює державні витрати на державне управління з витратами на управління власністю. Однак він обмежує

ці витрати обороною та підтриманням порядку. Згідно з його теорією, всі інші витрати повинні покриватися спеціальними податками.

На його думку, всі інші витрати повинні покриватися спеціальними податками [49].

На думку Ю.Л. Своботовича, податки - це частина національного доходу, яку держава вилучає у населення шляхом позаекономічного та економічного примусу з метою виконання соціально-економічних, політичних і правових функцій, переважно на еквівалентній основі [58].

Наведені вище визначення більш-менш відповідають на питання про зміст податків. Однак не уточнюється, який саме зміст мається на увазі. Таким чином, питання про економічну природу податків залишається невирішеним і потребує подальших досліджень.

Податкова система є продуктом діяльності держави і важливим її атрибутом. Формування податкової системи в Україні розпочалося з прийняттям Закону «Про систему оподаткування» у 1991 році. Закон «Про систему оподаткування» був прийнятий у 1991 році. Закон визначив принципи і завдання формування системи оподаткування, надав перелік податків і зборів, визначив платників податків та об'єкти оподаткування, створив передумови для подальшого розвитку системи оподаткування.

Важливою сферою фінансової діяльності підприємств є їхні взаємовідносини з державою з приводу сплати податків, зборів і платежів. Принципи функціонування державної політики у сфері оподаткування знаходять своє відображення у спеціальному податковому законодавстві, серед якого найбільше значення для підприємств має Податковий кодекс України [14].

Формування вітчизняної податкової системи України базується на міжнародній податковій системі, яка не враховує особливостей економічного розвитку країни. Оскільки економіка України не є порівнянною з розвинутими країнами, то неможливо застосувати податкову систему, яка використовується в розвинутих країнах. Всі ці обставини не були враховані при формуванні національної податкової системи, що призвело до її суперечливості та неефективності.

Податкова система може бути ефективною лише тоді, коли вона побудована з урахуванням особливостей національної економіки, трудових традицій населення та інших факторів.

Нинішня податкова структура України не притаманна ринковій економіці.

економіці. Це пов'язано з тим, що більшість податків сплачують юридичні особи. Це контрастує з країнами з розвинутою ринковою економікою, де основними платниками податків є фізичні особи. Це пов'язано з тим, що базова модель української податкової системи формувалася на основі структури доходів суб'єктів господарювання, сформованої в рамках командно-адміністративної економіки [42].

Оподаткування доходів має тисячолітню історію. Первісною формою прямого оподаткування був податок у вигляді безоплатних послуг, що надавалися громадянами державі.

З точки зору історичного підходу, вважається, що перший податок на доходи фізичних осіб був застосований у Великій Британії в 1799 році для фінансування війни проти Франції. У США він був запроваджений у 1862 році для фінансування військових витрат. На європейському континенті розвиток податку на доходи фізичних осіб був значно повільнішим. Він був запроваджений у Бельгії в 1828 році, Австрії в 1849 році, Італії в 1864 році, Німеччині в 1897 році, Іспанії в 1900 році та Франції в 1914 році.

У Київській Русі, першій державі предків сучасних українців, виникла рудиментарна форма державних фінансів для підтримки верховної влади та місцевих органів влади. Система оподаткування була примітивною, переважно представлена даниною, що сплачувалася як натурою (хутром, шкурами, медом, зерном, худобою), так і грошима. Спочатку данина мала форму військових контрибуцій, тобто «фінансових зусиль» у вигляді фіску, і застосовувалася до завойованих і поневолених народів.

З часом данина набула форми прямого державного оподаткування, оскільки казна була переорієнтована на внутрішні джерела доходів. Одиницями

оподаткування були «пасовище», «лало» і «дим», що вказувало на селянство як основного платника податків; з кінця 11 століття оподаткуванню підлягали всі домогосподарства (дими і сохи).

Митні збори стали важливим джерелом доходів у зв'язку зі значним розвитком внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Цей історичний етап розвитку нашої країни характеризується заміною прямих податків натуральними внесками на будівництво доріг, мостів і укріплень, що свідчить про те, що зв'язок між товарами і грошима не був повністю розвинений [22].

Система домініонів була необхідною і важливою в умовах, коли грошові відносини та адміністрування були недостатньо розвиненими. З часом вона занепадала через поділ династій, розпродаж державного майна через марнотратство і тиск з боку буржуазії за приватну власність на державне (королівське) майно [10].

Метод формування державних доходів, заснований на особливих привілеях і правах держави, отримав назву регалій. Держава мала виключне право на експлуатацію землі, надр, атмосфери та виробництво певних товарів, з яких вона мала право отримувати доходи. Найширші регалії включали правосуддя, митницю, лісове господарство, гроші, полювання, річки, море, пошту, телеграф, видобуток корисних копалин, вино і тютюн. Для регалій були характерні податки (обов'язкові) і збори (стягувалися за певні послуги, іноді на певні цілі) [17].

Характер сицилійських доходів свідчить про те, що на Запорозжі, як і в тогочасній Європі, стягувалися доходи від промислового освоєння загальновійськових та сільськогосподарських земель. З розвитком товарно-грошових відносин вотчина поступово трансформувалася в регалії, як дохід, отриманий від господарської діяльності держави, що мала монопольний статус і не допускала приватної конкуренції.

З розвитком капіталістичного способу виробництва такі форми державних доходів, як вотчина і регалії, стали перешкодою для конкуренції та розвитку приватного підприємництва. Основним джерелом державних доходів стали податки [29].

У податковій системі 17-18 століть на зміну регаліям прийшли непрямі податки, переважно на споживчі товари. У Російській імперії непрямі податки становили більше половини доходів державного бюджету і включали акцизи на сіль, цукор, тютюн, сірники та багато інших товарів. Урядова політика полягала в тому, що дешеві товари обкладалися вищими акцизами, ніж дорогі.

Під час Другої світової війни уряд активно збільшував податки для поповнення державного бюджету. Наприклад, на початку війни 100-відсоткова надбавка до прибуткового та сільськогосподарського податків була замінена в січні 1942 року на подушний військовий податок. У Радянському Союзі були введені податки на холостяків, самотніх і малосімейних громадян, а також податок на розваги, тоді як інші ставки були підвищені. Окрім податків, основними способами залучення коштів населення були добровільні внески та пожертвування до оборонного та військового фондів, використання коштів від відпусток, вклади в ощадні каси та військові позики. Податки з фізичних осіб виконували фіскальну функцію і становили близько 30% доходів державного бюджету [22].

До кінця 1980-х років податок на доходи фізичних осіб стягувався за системою, що існувала ще в 1940-х роках. На той час податки і збори з населення включали прибутковий податок з громадян, податки з холостяків, незаміжніх і малозабезпечених осіб в СРСР, сільськогосподарські податки, податки з власників будівель, податки з власників транспортних засобів, земельні податки та інші податки.

У 1989 році податки становили 8,3% валового національного доходу, або близько 12 рублів на людину на місяць. Податки з населення становили понад 10% усіх бюджетних надходжень. Прибутковий податок з громадян становив 7%.

До 1990 року прибутковий податок з громадян стягувався за комбінованою ставкою; після 1990 року було запроваджено регресивно-прогресивну систему ставок, за якою доходи від 100 до 150 крб. оподатковувалися за ставкою 29 копійок з кожного карбованця, або 29%, а доходи понад 150 крб. оподатко-

увалися за прогресивною ставкою, 13 залежно від суми доходу, 15, 20, 30, 40, 50 і 60% - залежно від розміру доходу [46].

З проголошенням незалежності України розпочалася податкова реформа.

Розпочалася податкова реформа. В результаті було скасовано податок з продажу та запроваджено ПДВ та акцизи в умовах ринкових відносин і вільного ціноутворення. Найважливішими прямими податками є податок на прибуток підприємств та податок на доходи фізичних осіб.

Щодо прибуткового податку в Україні, необхідно почати з Закону УРСР № 1306-12 від 5 липня 1991 року «Про прибутковий податок з громадян, іноземних громадян та осіб без громадянства в Українській РСР». Мінімальна заробітна плата була встановлена в розмірі 185 карбованців, тобто дохід, що не підлягав оподаткуванню (неоподатковуваний мінімум), що було законним мінімальним розміром заробітної плати для цілей оподаткування з точки зору принципів справедливості. 3 грудня 1992 року оподаткування доходів фізичних осіб здійснювалося відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян», який, зі змінами та доповненнями, був Цей Декрет залишався чинним до кінця 2003 року, після внесення змін і доповнень.

Особливістю оподаткування доходів фізичних осіб до 1993 року було те, що різні категорії платників податків оподатковувалися по-різному, до кожної з них застосовувалися особливі процедури оподаткування та різні ставки податку. Закон «Про прибутковий податок з громадян, іноземних громадян та осіб без громадянства в Українській РСР» успадкував практику прибуткового оподаткування і розділив платників податків на окремі категорії з різними ставками податку, порядком визначення оподаткованого доходу та утримання податку [55].

З розвитком форм власності з'явилися нові види діяльності та зайнятості, які, в свою чергу, породили нові види доходів громадян, з яких були зняті всілякі обмеження та заборони на зростання. Зростання безробіття та падіння рівня доходів призводить до широкого розповсюдження часткової зайнятості в різних місцях та отримання доходів з різних джерел. З розвитком процесу

первісного нагромадження капіталу різні види доходів (підприємницька діяльність, володіння пакетами акцій, вклади в комерційних банках, операції з нерухомістю тощо) все більше концентруються в руках обмеженої кількості громадян [40].

В еволюції ставок податку на доходи фізичних осіб та ступеня їх прогресивності можна виділити дві тенденції: до початку 1990-х років доходи ремісників і кустарів, приватних лікарів та орендарів житла оподатковувалися за досить прогресивною ставкою, причому до їх доходів застосовувалися високі граничні податкові ставки. Зокрема, доходи приватних підприємців оподатковувалися за ставкою 13%, доходи ремісників - 23%, а доходи від оренди житла - 13%. Ідея посилення соціальної справедливості в оподаткуванні шляхом підвищення прогресивності та сприяння акумуляції інфляційних доходів у бюджеті визначила основний напрямок еволюції ставок прибуткового податку з громадян в Україні у 1991-1993 роках. Протягом цього періоду ставки податку переглядалися кілька разів, в результаті чого максимальна ставка зросла з 30% у 1991 та 1992 роках до 50% (з 1 січня 1993 року), 60% (з 1 червня 1993 року) та 90% (з 1 грудня 1993 року). Водночас мінімальна ставка податку була знижена з 13% у 1991 році до 12% у 1992 році та 10% у 1993 році [46].

З 1 жовтня 1994р. Указом Президента було змінено ставку прибуткового податку з громадян, включаючи зниження граничної ставки податку до 50%, але в той же час диференціація була зменшена вдвічі, що призвело до збільшення прогресивної ставки порівняно з 1993 роком. В результаті прибутковий податок збільшився з 5 (2,5 середніх номінальних заробітних плат) до неоподаткованого мінімуму в 40.

З 1 жовтня 1995 року, на додаток до максимальної ставки податку, було запроваджено ставку податку для всіх рівнів доходів, що перевищують нижню межу звільнення від оподаткування у розмірі 10. Якщо порівнювати запроваджені ставки податку з тими, що діяли у 1993 році, то ставка податку була зменшена лише для доходів з нижньою межею звільнення від оподаткування понад 20 (30 - порівняно зі ставкою податку, запровадженою 1 червня 1993 року). Для

доходів з нижньою межею неоподаткованого мінімуму 10-20 (30) ставка податку залишилася незмінною [52].

Реформа податку на прибуток в Україні фактично розпочалася у 2003 році з прийняттям відповідного закону. Реформа прибуткового податку в Україні розпочалася у 2003 році з прийняттям Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» № 889 від 22 травня 2003 року, який набув чинності 1 січня 2004 року. Платниками податку були як резиденти, так і нерезиденти, а ставка податку становила 15%. Також застосовувався соціальний пільговий режим оподаткування у розмірі 100%, 150% та 200% мінімальної заробітної плати на 1 січня звітного року [22].

З 2 грудня 2010 року було прийнято основний законодавчий акт податкової системи - Закон України «Про систему оподаткування», який набув чинності з 1 січня 2011 року і продовжує формувати нормативну базу системи оподаткування фізичних осіб.

Підсумовуючи, еволюцію механізму справляння податку на доходи фізичних осіб в Україні можна охарактеризувати кількома ключовими моментами. Розширення практики оподаткування на основі декларування доходів громадян, перехід від адміністративного контролю за додатковими доходами та сплатою податків за основним місцем роботи працівника до контролю з боку органів державної податкової служби, що сьогодні є важливою фінансовою основою державної автономії. Безперечно, прибутковий податок відіграє важливу роль у розвитку соціальної інфраструктури, розбудові держави та забезпеченні населення безкоштовними товарами і послугами.

1.2. Науково-методичні засади формування механізмів особистого оподаткування фізичних осіб

Податок на доходи фізичних осіб є основним прямим податком, який сплачують фізичні особи в Україні. Цей податок стягується незалежно від віку,

громадянства, статі, раси, національності, соціального та майнового стану, членства в громадських організаціях та політичних партіях. Платниками цього податку є неповнолітні громадяни, резиденти (фізичні особи, які мають місце проживання в Україні та отримують доходи як з джерелом їх походження з України, так і за її межами), нерезиденти (фізичні особи, які отримують доходи з джерел в Україні) та податкові агенти.

В Україні цей податок має досить стабільну законодавчу форму, оскільки регулюється Декретом Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян» з 1992 року, Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб» з 1 січня 2004 року та Податковим кодексом України з 1 січня 2011 року.

Аналіз нормативно-правової бази цього податку дозволяє виявити такі основні проблеми:

- По-перше, необхідно визначити загальний зміст цього податку. Це положення має бути визначено в законодавчому акті, який має бути конкретно сформульований. Закон визначає податок на доходи фізичних осіб як плату фізичної особи за послуги, що надаються територіальною громадою, в якій фізична особа має податкове резидентство або в якій знаходиться податковий агент. Однак з цим визначенням дуже важко погодитися. Оскільки природа послуг, що надаються територіальною громадою, є незрозумілою, вважається, що при визначенні податку на доходи фізичних осіб основна увага повинна приділятися доходу фізичної особи та його джерелу;

- По-друге, слід зазначити, що структура чинного законодавства України «Про податок на доходи фізичних осіб» є нелогічною. Так, після статті, що визначає об'єкт оподаткування, міститься стаття, що передбачає податкові пільги та соціальні виплати. І лише після цього встановлюється ставка податку. Така структура порушує цілісність законодавчого акта і не дозволяє сформулювати чітко регламентований і раціонально працюючий механізм оподаткування. Саме тому норми, що регулюють податкові ставки, повинні встановлюватися після визначення бази оподаткування;

- По-третє, велике значення має питання подвійного оподаткування при

виплаті доходів суб'єктам господарювання - фізичним особам;

- по-четверте, існує проблема з визначенням податкових пільг. Згідно з чинним законодавством, податкова знижка - це сума (вартість) фактично здійснених платником податку - резидентом протягом звітного податкового року витрат, у тому числі на оплату вартості середньої професійної або вищої освіти такого платника податку та членів його сім'ї першого ступеня споріднення, на яку дозволяється зменшення його загального річного оподаткованого доходу. Загальна сума понесених податкових витрат не може перевищувати загального оподаткованого доходу, одержаного платником податку як заробітна плата за наслідками звітного податкового року. Таким чином, наприклад, якщо плата за навчання висока, а студент отримує невелику зарплату, він автоматично позбавляється більшої суми податкових пільг, оскільки є платником податку [25].

Слід зазначити, що Закон одночасно вводить низку обмежень на формування податкової знижки, зокрема, обмежується багато видів витрат. Таким чином, з одного боку, запровадження системи податкової знижки дозволяє багатьом громадянам певною мірою зменшити свої податкові платежі за рахунок важливих для них витрат. З іншого боку, це ускладнює податкові декларації та податкові розрахунки. Платникам податків доведеться збирати бухгалтерські документи та підраховувати витрати. Запровадження такої податкової шкали та значне зниження ставки податку загалом підвищить збирання податків та зменшить стимули для конвертації високих доходів у виплати в натуральній формі та інші способи ухилення від сплати податків [51]. Починаючи з 1 січня 2011 року, нарахування та справляння податку на доходи фізичних осіб регулюється Податковим кодексом України. Прийняття Закону призвело до суттєвих змін у податковій системі України. Принципи, задекларовані в програмі інтеграції України до Європейського Союзу, були основними керівними принципами при розробці Податкового кодексу. Вітчизняна податкова система є подібною до податкових систем розвинених європейських країн [53].

Зокрема, реформа податку на доходи фізичних осіб передбачала зміни у таких сферах

- Упорядкування процедур справляння податку з доходів від продажу майна та доходів у вигляді спадщини і подарунків;
- В ході реформи спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності було скасовано застосування фіксованого податку та надано право фізичним особам-підприємцям, які здійснюють господарську діяльність з продажу товарів на ринках або надання супутніх послуг, перейти на сплату єдиного податку;
- встановлення чітких критеріїв надання пільг залежно від рівня задекларованого доходу;
- уніфікація підходу до оподаткування пасивних доходів з метою стимулювання інвестиційної активності; та
- застосування методу виявлення витрат, що перевищують задекларовані доходи (за винятком витрат, які дозволено враховувати з метою оподаткування), для запобігання ухиленню від виконання конституційних податкових зобов'язань [50].

Таким чином, можна зазначити, що в цілому податок на доходи фізичних осіб є не тільки основним джерелом наповнення державного бюджету, а й стає важливим джерелом докорінних змін, виступаючи фінансовим регулятором виробництва та засобом забезпечення соціальної сфери.

Основною метою нового податкового законодавства є досягнення більш високого рівня соціальної справедливості в суспільстві, рівності всіх перед законом та недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації. Досягнення цієї мети передбачається шляхом запровадження системи низької прогресивної шкали оподаткування та оподаткування нерухомого майна (нерухомості) для осіб з високими доходами, а також шляхом забезпечення єдиного підходу до суб'єктів (юридичних та фізичних осіб, у тому числі нерезидентів) при визначенні їх прав та обов'язків щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) [34].

Податковий кодекс України викликав багато суперечок і неоднозначних підходів, в основному у сфері адміністрування податків та щодо спрощеної системи оподаткування. Тому акцент було зроблено на тих компонентах податкової системи, які могли б покращити позиції України у світовому рейтингу легкості ведення бізнесу за показником «сплата податків». Зменшення кількості неефективних податків та раціоналізація базового податкового періоду (наразі в Україні податок на прибуток декларується та сплачується раз на квартал, тоді як у європейських країнах - раз на рік) дозволить покращити позицію України в рейтингу за показниками «кількість річних платежів» та «податкові витрати суб'єктів господарювання».

Кожен податок розглядається як самостійна складова податкового механізму, ефективність взаємодії яких здатна підвищити конкурентоспроможність національної економіки, забезпечити сталий розвиток та створити фіскальне середовище, сприятливе для формування інноваційно-інвестиційного людського капіталу, наповнення бюджету та державних цільових фондів усіх рівнів. Умовою було забезпечення загального обсягу податкових надходжень Державного цільового фонду [36].

Положення Податкового кодексу України відповідають місії (головній меті) реформи фінансової системи, яка полягає в удосконаленні податкової системи шляхом забезпечення фінансовими ресурсами виконання функцій держави та адміністративної ефективності, а також у прийнятті принципово нового нормативно-правового акта з питань оподаткування як цілісного, узгодженого та комплексного документа.

Крім того, запровадження єдиного нормативного документа замість сотень податкових законів дозволяє уникнути неоднорідності та складності податкового законодавства (неузгодженості окремих законодавчих положень, застосування непрямих норм у податковому праві та відсутності єдиної термінології). Податковий кодекс впорядковує систему податкових пільг. За оцінками експертів міжнародних організацій, оподаткування у цій сфері в Україні характеризується порушенням принципу податкової справедливості та зниженням фіс-

кальної ефективності основних податків. Відповідаючи на це зауваження, слід зазначити, що зосередження уваги на регулюючій функції оподаткування неможливе без застосування пільгових заходів. Диференційовані податкові ставки та інші преференційні заходи є дуже поширеним явищем у розвинених країнах у період після фінансової кризи з метою стимулювання економічного та соціального розвитку. Водночас, викликом для майбутніх процесів податкової реформи буде виключення малих та середніх підприємств зі спрощеної системи оподаткування з метою уникнення викривлень у конкурентному середовищі. Буде скорочено пільговий режим у сільському господарстві та книговидаванні. Будуть вдосконалені правила оподаткування ПДВ з урахуванням кращої європейської практики. Як уже зазначалося, одним з основних критеріїв змін у податковій системі є оцінка адміністративних витрат як з боку держави, так і з боку платника податків. Удосконалення податкового законодавства сприяє підвищенню рівня податкової культури та уникненню невирішених проблем у формуванні та адмініструванні основних бюджетоутворюючих податків [35].

Водночас зазначається, що навіть найдосконаліша економічна система не може забезпечити розподіл доходів таким чином, щоб задовольнити всіх членів суспільства. Тому сучасна макроекономічна політика згладжує диференціацію за допомогою різних засобів перерозподілу доходів. Основними з них є трансферти населенню, регулювання цін та прогресивне оподаткування. Вивчаючи досвід інших країн, можна зробити висновок, що прогресивне оподаткування доходів може задовольнити принцип справедливого оподаткування краще, ніж пропорційне оподаткування.

Варто зазначити, що розрахунок прогресивного оподаткування є технічно складним. В Україні одним з головних аргументів на користь скасування прогресивної системи оподаткування, яка діяла до 2004 року, була складність розрахунку сум податку з урахуванням декількох ставок. Однак, як показує досвід інших країн, в умовах розвитку інформаційних технологій цей аргумент не може сприйматися серйозно.

Податковий кодекс 2011-2014 років передбачав диференційовані ставки податку при оподаткуванні доходів у вигляді заробітної плати (базова ставка - 15%; якщо заробітна плата перевищує 10-кратний розмір мінімальної заробітної плати, то 17% від суми перевищення). Важливо переглянути підхід до диференціації ставок податку, оскільки передбачений Податковим кодексом механізм не повною мірою реалізує принципи соціальної справедливості. Податок на доходи фізичних осіб у Податковому кодексі має як переваги, так і недоліки.

Загалом держава не використовує весь потенціал механізму податку на доходи фізичних осіб для вирішення завдань ефективного перерозподілу національного доходу та формування державних доходів, що пояснюється відсутністю прогресу в шкалі оподаткування.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

2.1. Сучасна практика та прагматика оподаткування доходів нарахованих суб'єктом підприємництва на користь фізичних осіб

Підприємство ХХХ, де проводилося дослідження, є сільськогосподарським підприємством з правами юридичної особи та відокремленим майном, яке здійснює виробничу, комерційну, посередницьку, що не суперечить чинному законодавству та Статуту, з метою одержання прибутку та іншу господарську діяльність, що не суперечить чинному законодавству та Статуту.

Для аналізу фінансового стану Підприємства ХХХ використовується інформація балансу (звіту про фінансовий стан) (Додатки А, Б, В) та звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід) (Додатки Г, Д, Е), що дозволяє розглянути стан майнового стану, фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності, фінансових результатів та рентабельності, ділової активності товариства. До уваги береться сукупність показників, що характеризують, серед іншого, діяльність підприємства.

Активи - це різні види фінансово-економічних ресурсів підприємства для використання в господарській діяльності, які формуються для досягнення конкретних цілей і реалізації стратегій економічного розвитку та характеризують основу його економічного потенціалу. Загальновизнано, що активи підприємства повинні відповідати функціональному спрямуванню та масштабам його діяльності; важливим елементом оцінки активів Підприємство ХХХ в цілому, і зокрема при визначенні питомої ваги необоротної частини, є аналіз майнового стану за допомогою горизонтального та вертикального аналізу, що базується на інформації балансу.

Горизонтальний та вертикальний аналіз з розрахунком структурних та динамічних показників (табл. 2.1, Додаток Ж).

Проаналізовані дані таблиці 2.1 свідчать, що в Підприємство ХХХ спостерігається стійка тенденція до зростання обсягу майна протягом досліджуваного періоду. Так, за період з 2021 по 2022 рік загальні активи компанії збільшилися на 16313 тис. грн, або на 2,9%. Така тенденція була забезпечена виключно за рахунок збільшення оборотних активів (25514 тис. грн), тоді як необоротні активи за цей же період зменшилися на 9201 тис. грн, а їхня частка у структурі майна компанії скоротилася на 3,0%. У наступні два роки обсяг активів Підприємство ХХХ продовжував зростати, а сам приріст значно збільшився - на 15,8% до 92273 тис. грн. При цьому необоротні активи мали значний вплив на загальну зміну, як в абсолютному, так і у відносному вираженні. Графік, що доповнює ці висновки, наведено на рисунку 2.1.

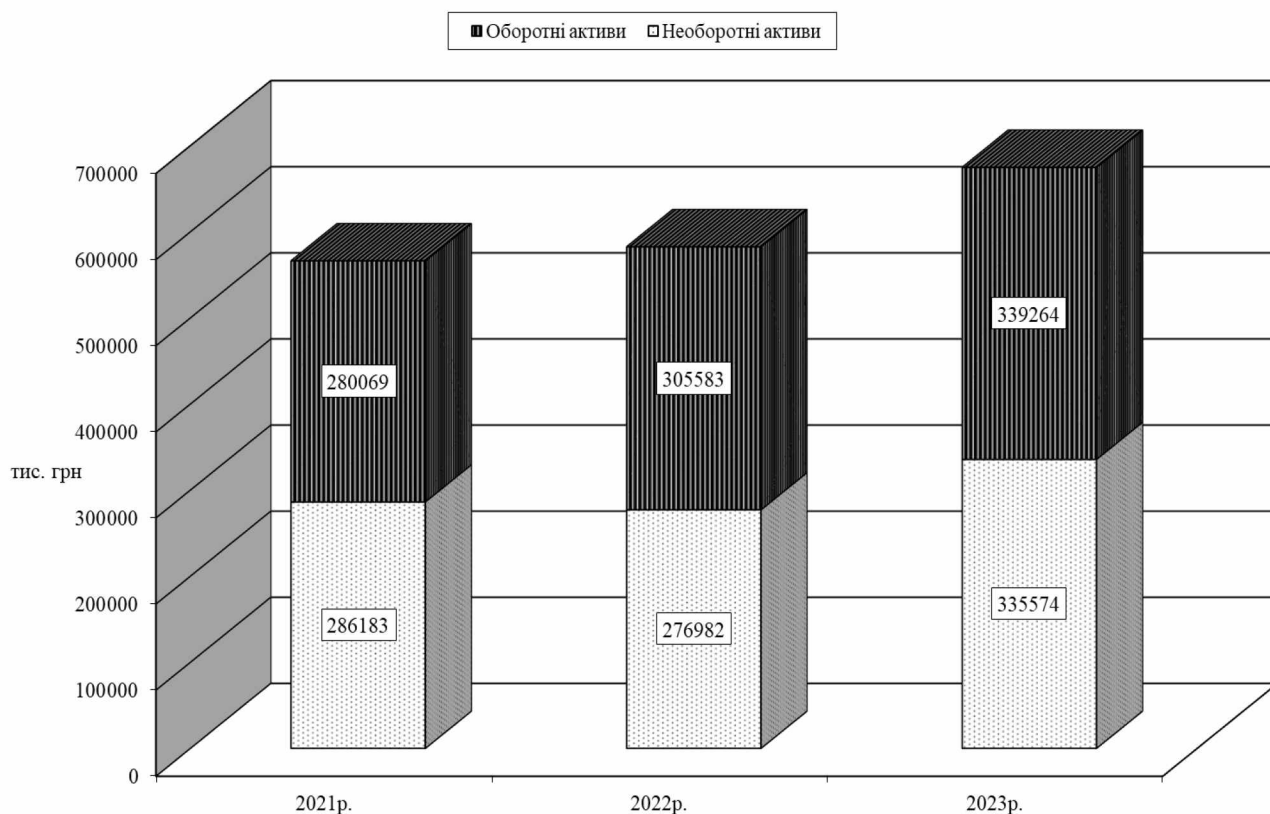

Рис. 2.1. Склад та динаміка окремих видів активів Підприємство ХХХ, 2021 – 2023 рр., тис. грн

Розраховані в таблиці 2.1 та зображені на рисунку 2.1, 2.1 показують загальний обсяг оборотних активів Підприємство ХХХ та динаміку їх зміни за останні три роки.

Тип і порядок формування фінансових результатів діяльності підприємства проаналізовано в таблиці 2.2 (Додаток Н) з урахуванням окремо сформованих доходів і витрат.

Дані таблиці 2.2 свідчать про негативну фазу в діяльності Підприємство ХХХ, а саме погіршення фінансових результатів з 2021 по 2022 рік. Так, чистий прибуток підприємства в цей період зменшився майже на чверть з 22074 тис. грн до 17120 тис. грн, що пов'язано зі значним погіршенням економічної ситуації через воєнний стан та розвиток агробізнесу в країні. Протягом наступного 2023 року компанія успішно адаптувалася до реалій сьогодення, в результаті чого ситуація змінилася на краще. В результаті компанія залишилася прибутковою, а рівень у 2023 році збільшився на 1656 тис. грн. Наочне представлення динаміки зміни вищезазначених показників та факторів, що вплинули на такі зміни, представлено на рисунку 2.2 (Додаток І).2.2 (Додаток І).

Фінансова стійкість підприємства характеризується системою фінансових коефіцієнтів. Фінансові коефіцієнти розраховуються як співвідношення абсолютної величини активів і пасивів балансу (табл. 2.3, Додаток К).

Як свідчать результати розрахунків, рівень фінансової стійкості Підприємство ХХХ за період 2021-2023 рр. загалом знизився, але все ще перебуває вище встановлених нормативів. Так, коефіцієнт автономії, який вказує на здатність підприємства самофінансувати свою діяльність, за останні три роки зменшився загалом на 2,8 в.п. і на кінець 2023 року становив 0,696. Водночас значення коефіцієнта концентрації капіталу за останні три роки змінилося в протилежному напрямку і на кінець 2023 року становило 0,304, що свідчить про значну залежність діяльності компанії від зовнішнього фінансування.

Водночас коефіцієнт виробничого потенціалу Підприємство ХХХ за останні три роки зменшився з 0,577 до 0,540, що свідчить про незначне зменшення частки основних та оборотних виробничих засобів в активах. Водночас варто зазначити, що коефіцієнт накопичення амортизації став позитивним у період з 2021 по 2023 рік. Це свідчить про те, що рівень зношеності основних засобів підприємств знизився з 46,7 % до 46,3 %. Отже, за цим критерієм оцінки

функціональний стан основних засобів дещо покращився. Ці висновки проілюстровано на рисунку 2.3.

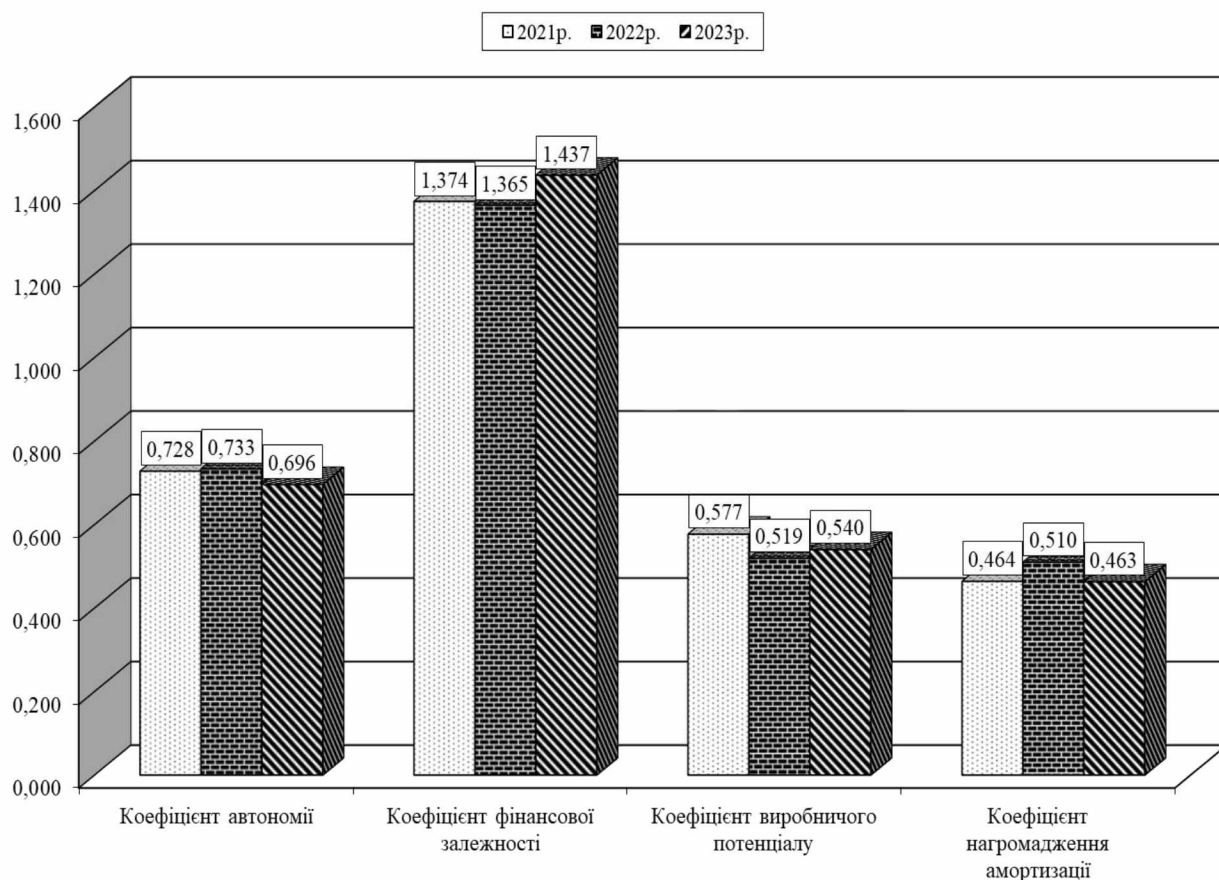

Рис. 2.3. Динаміка окремих показників оцінки фінансової стійкості Підприємство ХХХ, 2021 – 2023 рр.

Тенденції абсолютних змін та відносних показників, що використовуються в таких оцінках, узагальнюються при визначенні типу фінансової стійкості суб'єкта господарювання (табл. 2.4).

Розраховані дані в табл. 2.4 свідчать, що фінансова стійкість Підприємство ХХХ не змінилася і залишилася критичною у 2021-2023 роках. Така ситуація виникла через те, що оборотного капіталу, короткострокових і довгострокових позикових коштів підприємства було недостатньо для покриття обсягів запасів підприємства.

Ліквідність Підприємство ХХХ, як і інших подібних підприємств, - це його здатність швидко реалізувати свої активи та отримати кошти для погашення своїх зобов'язань.

**Визначення і аналіз типу фінансової стійкості Підприємство ХХХ,
2021 – 2023 рр.**

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Власні оборотні кошти	125921	149894	134020
Довгострокові зобов'язання	18907	12517	12517
Короткострокові кредити і позики	39300	51433	74897
Запаси	221779	228296	247244
Наявність власних оборотних коштів і довгострокових зобов'язань для формування запасів	144828	162411	146537
Загальна величина джерел формування запасів	184128	213844	221434
Надлишок (+) або нестача (-) власних оборотних коштів для формування запасів	-95858	-78402	-113224
Надлишок (+) або нестача (-) власних оборотних коштів і довгострокових зобов'язань для формування запасів	-76951	-65885	-100707
Надлишок (+) або нестача (-) загальної величини джерел формування запасів	-37651	-14452	-25810
Тип фінансової стійкості	Кризовий фінансовий стан	Кризовий фінансовий стан	Кризовий фінансовий стан
Коефіцієнт забезпеченості запасів відповідними джерелами формування	0,830	0,937	0,896
Надлишок (+) або нестача (-) відповідних джерел формування на 1 грн. запасів, грн.	-0,170	-0,063	-0,104

З ліквідністю тісно пов'язане поняття платоспроможності, яке являє собою здатність суб'єкта господарювання своєчасно і в повному обсязі виконувати свої платіжні зобов'язання, що впливають з кредитних та інших операцій грошового характеру і мають певні умови оплати (табл. 2.5).

Розрахунки, наведені в таблиці, показують, що всі показники ліквідності Підприємство ХХХ загалом демонструють позитивну динаміку протягом досліджуваного періоду 2021-2023 рр. (особливо в перші два роки). Однак така тенденція ще не гарантує дотримання нормативних значень для коефіцієнта абсолютної ліквідності та коефіцієнта поточної ліквідності.

Дотримання нормативних значень для нормативів та коефіцієнтів поточної ліквідності ще не забезпечено.

**Відносні показники оцінки платоспроможності Підприємство ХХХ,
2021 – 2023 рр.**

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Нормативне значення	Відхилення (+,-) 2022 р. від 2021 р.	Відхилення (+,-) 2023 р. від 2022 р.
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,003	0,019	0,016	$\geq 0,2$	0,016	-0,003
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,398	0,507	0,456	$\geq 0,7$	0,109	-0,051
Загальний коефіцієнт ліквідності	2,071	2,135	1,760	$\geq 1,0$	0,064	-0,375

Водночас варто зазначити, що НБУ дотримався нормативу валової ліквідності. Ці висновки наочно ілюструє рисунок 2.4 (Додаток Л), який чітко демонструє дотримання нормативу НБУ за коефіцієнтом загальної ліквідності, який є відношенням загальної суми заборгованості до загальної суми активів, та відношенням загальної суми грошового потоку до загальної суми активів підприємства.

Управлінський аналіз платоспроможності Підприємство ХХХ дозволяє виявити та усунути ознаки неплатоспроможності в діяльності підприємства (табл. 2.6).

Протягом досліджуваного періоду Підприємство ХХХ демонструвало певну негативну стабільність. Згідно з розрахунками, наведеними в таблиці 2.6, протягом досліджуваного періоду підприємство стало неплатоспроможним. При цьому негативна динаміка коефіцієнта загальної ліквідності та коефіцієнта забезпеченості власними коштами за останні три роки викликає занепокоєння, що неплатоспроможність може перетворитися на критичну неплатоспроможність у найближчому майбутньому, і керівництву слід зосередити увагу на запобіганні такої можливості.

Капітал підприємства в цілому - це сума його грошових коштів, основних засобів та нематеріальних активів. Визначення джерел формування капіталу підприємства є важливим елементом аналізу фінансового стану суб'єктів господарювання в цілому та Підприємство ХХХ зокрема (табл. 2.7, Додаток М).

**Оцінка та виявлення ознак неплатоспроможності Підприємство ХХХ, 2021
– 2023 рр., тис. грн**

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Відхилення (+,-) 2022 р від 2021 р.	Відхилення (+,-) 2023 р від 2022 р.
Довгострокові фінансові інвестиції	3962	3962	3962	0	0
Поточні фінансові інвестиції	0	0	0	0	0
Грошові кошти та їх еквіваленти	355	2739	3001	2384	262
Поточні зобов'язання	135221	143152	192727	7931	49575
Показник поточної неплатоспроможності	-130904	-136451	-185764	-5547	-49313
Коефіцієнт покриття (Загальний коефіцієнт ліквідності)	2,071	2,135	1,760	0,063	-0,374
Коефіцієнт забезпечення власними засобами	0,517	0,531	0,432	0,014	-0,100
Чистий прибуток ("-" збиток)	22074	17120	18776	-4954	1656

Дані таблиці 2.7 підтверджують, що загальний капітал Підприємство ХХХ збільшився на 16313 тис. грн (2,9%) за період з 2021 по 2022 рік. Це зростання відбулося переважно за рахунок переважного збільшення власного капіталу (14772 тис. грн); у період з 2022 по 2023 рік капітал Підприємство ХХХ збільшився ще швидше - на 15,8% до 92273 тис. грн. Таке зростання відбулося переважно за рахунок збільшення боргу (на відміну від попереднього року, як в абсолютному, так і у відносному вираженні). Ця тенденція за останні три роки вплинула на загальну зміну структури боргу компанії, зі збільшенням частки боргу та відповідним зменшенням частки власного капіталу. Ці висновки доповнює рисунок 2.5.

В цілому, аналіз фінансового стану підприємства свідчить про те, що за окремими показниками він є нестійким. Тому підприємству слід звернути увагу на вирішення поточних проблем та розвиток позитивних тенденцій, зокрема забезпечення своєчасних розрахунків з працівниками та державою.

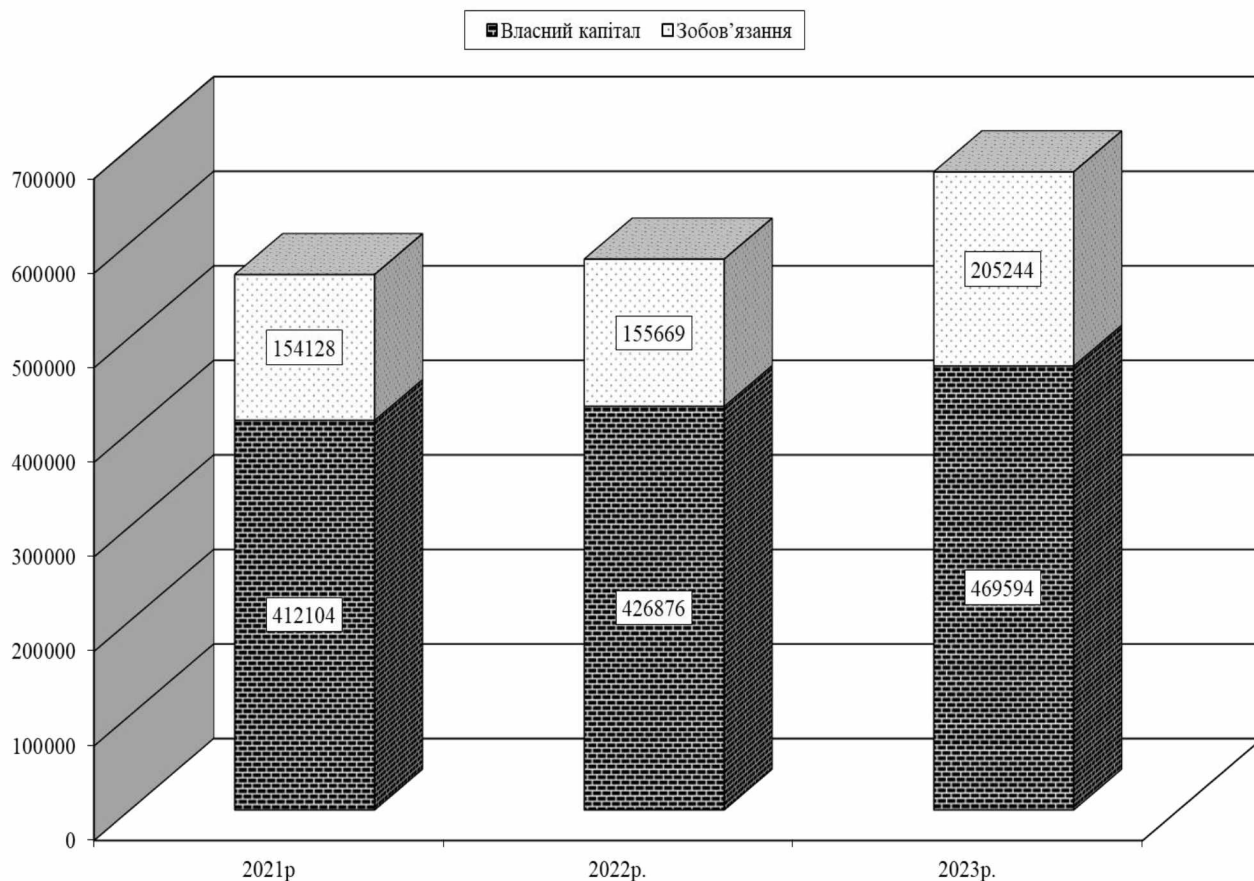

Рис. 2.5. Склад та динаміка окремих видів пасивів Підприємство ХХХ, 2021 – 2023 рр., тис. грн

Податок на доходи фізичних осіб є важливим податковим інструментом для формування бюджетів різних рівнів і становить основну частину податкових надходжень на місцевому та державному рівнях. За роки незалежності України податок на доходи фізичних осіб тричі змінював назву: прибутковий податок з громадян, податок на доходи фізичних осіб та податок на доходи фізичних осіб, остання зміна відбулася після прийняття Податкового кодексу України.

Формування системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні розпочалося на початку 90-х років 20 століття з прийняттям Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян», який загалом регулював стягнення прибуткового податку з громадян України до 2004 року.

По-перше, замість неоподаткованого мінімуму (сума доходу, що не оподатковується) було встановлено неоподатковуваний мінімум доходів грома-

дян. По-друге, були встановлені умови та ставки оподаткування для всіх категорій доходів. Водночас особливістю такого розвитку української системи прибуткового оподаткування було те, що постійно змінювалися інтервали та ставки прогресивного оподаткування, які кардинально змінилися після 2004 року (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Хронологія зміни ставок прибуткового оподаткування фізичних осіб

Період часу	Розмір ставок
1991 р.	13, 30, 40, 45 і 50 %,
1992 р.	12, 15, 20 і 30 % – за основним місце роботи 2, 3, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 15, 20 і 30 % – за сумісництвом
1993 р.	Прогресивна шкала від 10 % до 60 % – за основним місцем роботи 20 % – за сумісництвом
1994 – 2003 рр.	Прогресивна шкала від 10 % до 50 % – за основним місцем роботи 20 % – за сумісництвом
2004 – 2005 рр.	5 %, 13 %, 30 %
2006 – 2010 рр.	5 %, 15 %, 30 %
2011 -2013 рр.	Малопрогресивна шкала від 15 % до 17 %, 5 %, 10 %, 30 %.
2014 – 2015 рр.	Малопрогресивна шкала від 15 % до 20 %, 5 %, 10 %, 30 %, 0 %
2016 р.	Малопрогресивна шкала від 18 % до 20 %, 5 %, 30 %, 0 %
2017 – 2020 рр.	18 %, 5 %, 9 %, 20 %, 0 %.
2021 – 2024 рр.	18 %, 5 %, 9 %, 0 %.

* в 1991 – 2003 рр. – прибутковий податок з громадян; в 2004 – 2010 рр. – податок з доходів фізичних осіб

З 2004 року Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» регулює систему оподаткування доходів громадян, змінивши назву «прибутковий податок з громадян» на «податок з доходів фізичних осіб», скасувавши шкалу прогресивного оподаткування, а також запровадивши низку фундаментальних змін, починаючи від нових механізмів обчислення сум податку і закінчуючи підготовкою відповідної податкової звітності. запроваджено.

З 2011 року на заміну вищезазначеним законодавчим актам було прийнято Податковий кодекс України та внесено зміни до структури оподаткування доходів фізичних осіб.

Хоча вони не були такими радикальними, як у 2004 році, вони включали часткове повернення до прогресивної шкали оподаткування, зміни в механізмі застосування соціальних пільг та розширення переліку необхідної податкової звітності.

Згідно з чинним законодавством (разом з ПКУ, «Порядком заповнення та подання податковими агентами податкового розрахунку сум доходу, отриманого (сплаченого) на користь платників податку, і сум утриманого з них податку» та «Довідником ознак доходів»), до загального оподатковуваного доходу платника податку за місяць (рік) включаються такі види доходів, які в залежності від окремих регіонів та згруповані відповідно до ставок податку, що застосовуються для їх оподаткування (рис. 2.6 та табл. 2.9, Додаток: Н, П). Зверніть увагу, що невелика кількість доходів не включається до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу (Рисунок 2.7, Додаток: П).

З моменту запровадження ПКУ результати розрахунку цього податку до кінця 2020 року узагальнюються у Податковому розрахунку сум доходу, отриманого (сплаченого) і утриманого з них на користь платників податку, який складається щокварталу та подається до податкового органу за місцем реєстрації платника податку.

Звертаємо увагу, що з 2021 року відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 4 від 13 січня 2015 року (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України № 773 від 15 грудня 2020 року) застосовуватиметься наступне. «Затвердження податкового розрахунку сум доходу, утриманих податків і сум несплаченого єдиного внеску, нарахованого (сплаченого) на користь платників податків - фізичних осіб, та податкового розрахунку сум доходу, утриманих податків і сум несплаченого єдиного внеску, нарахованого (сплаченого) на користь платників податків - фізичних осіб, їх податковими агентами». Порядок заповнення та подання», цей податковий звіт скасовано. Відтепер податковий агент та Підприємство ХХХ у додатку 4 ДФ «Відомості про суми нарахованого доходу, утриманого і сплаченого податку на доходи фізичних осіб та військового збору» відображають суми нарахованого (сплаченого) доходу, суми утрима-

ного податку та суми заборгованості зі сплати єдиного внеску за фізичних осіб - платників податків у податковому розрахунку. Зазначена інформація повинна бути відображена у податковому розрахунку.

На основі вищезазначеної звітності за досліджуваний період проаналізовано динаміку надходжень податку на доходи фізичних осіб від потенційно оподатковуваного доходу в Підприємство ХХХ (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Динаміка виплачених Підприємство ХХХ доходів на користь фізичних осіб та утриманих з них податків, 2021 – 2023 рр.

Період	Чисельність осіб, які отримували доходи	Сума виплачених доходів, грн	Сума утриманих податків, грн	Питома вага ПДФО в нарахованому доході, %
I квартал	394	24751278	3440428	13,9
II квартал	496	27897564	3933557	14,1
III квартал	1018	43568722	5402522	12,4
IV квартал	859	41235670	4817508	11,7
Всього за 2021 р.	X	137453234	17594014	12,8
I квартал	339	19782789	2730025	13,8
II квартал	524	29877650	4212749	14,1
III квартал	1097	49784550	6571561	13,2
IV квартал	901	40547896	4824734	12,1
Всього за 2022 р.	X	139992885	18339068	13,1
Відхилення (+, -) 2022 р. від 2021 р. абсолютне	X	+2539651	+745054	X
Відхилення (+, -) 2022 р. від 2021 р., відносне, %	X	+1,8	+4,2	X
I квартал	412	20427810	3288877	16,1
II квартал	511	29867701	5137245	17,2
III квартал	1184	51887458	8976530	17,3
IV квартал	1002	41589724	6862304	16,5
Всього за 2023 р.	X	143772693	24264957	16,9
Відхилення (+, -) 2023 р. від 2022 р. абсолютне	X	+3779808	+5925889	X
Відхилення (+, -) 2023 р. від 2022 р., відносне, %	X	+2,7	+24,4	X

Розрахунки, наведені в табл. 2.10, свідчать про такі стійкі тенденції Відсоток загального доходу, що виплачується податковим агентом Підприємство

ХХХ як своїм найманим працівникам, так і тим, хто володіє акціями компаній, тим, хто володіє паями на майно та землю, а також самозайнятим особам, які виконують роботи та надають послуги компаніям, постійно зростає. Більше того, ця тенденція загалом постійно зростає як в абсолютному, так і у відносному річному вираженні.

Зростання загального податку на доходи фізичних осіб у 2021-2022 роках становить 745054 грн (4,2%), а в наступному, 2023 році - 24,4%, що в абсолютному вираженні становить 5925889 грн. Загальну динаміку надходжень податку на доходи та податку на доходи фізичних осіб у 2021-2023 роках можна побачити на графіку 2.8.

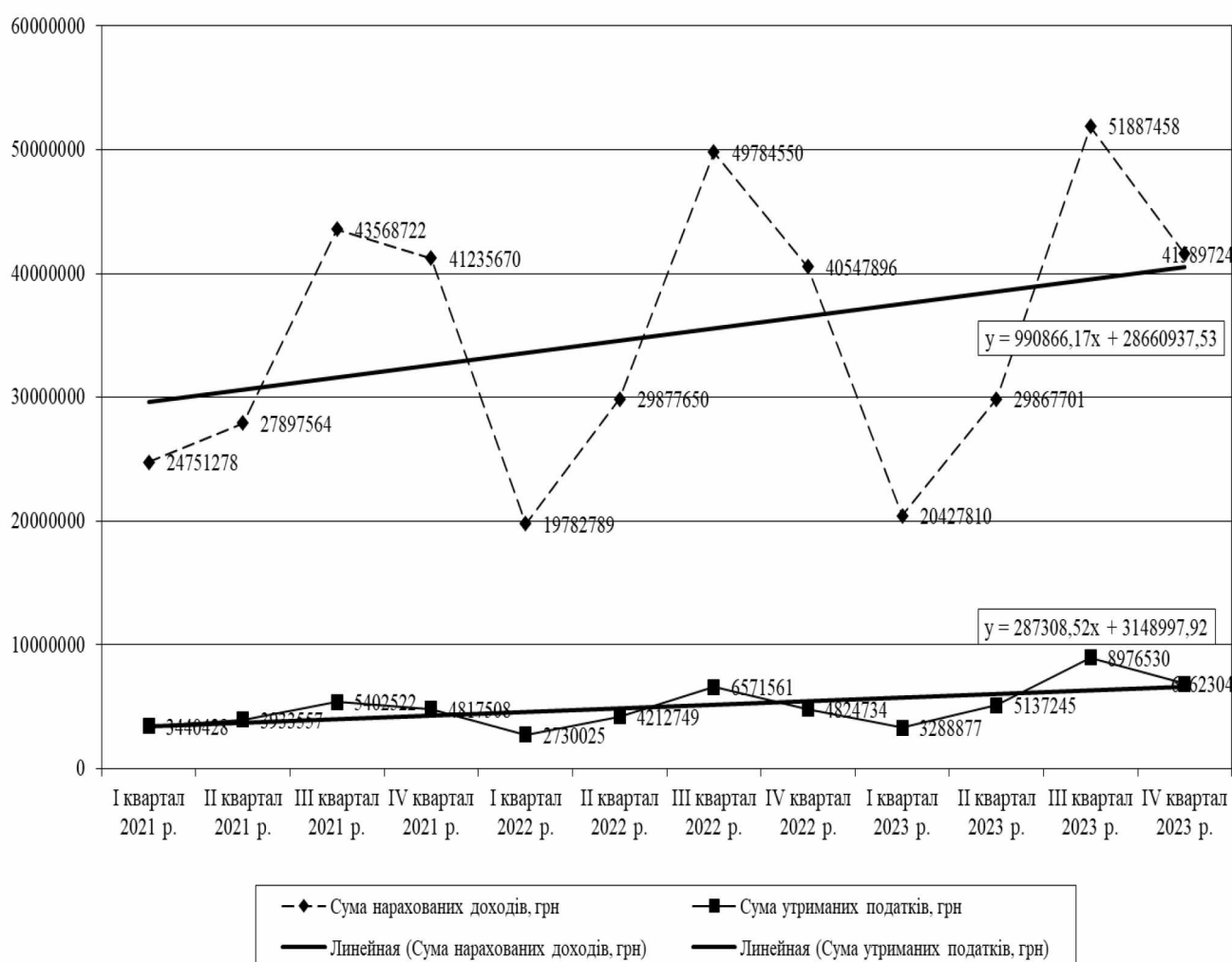

Рис. 2.8. Динаміка сум нарахованих Підприємство ХХХ, доходів на користь фізичних осіб та утриманого з них податку, 2021 – 2023 рр., грн

На додаток до вищезазначених висновків, наведений графік підтверджує

той факт, що темпи зростання рівня виплачених доходів та утриманих з них податків загалом прискорилися у 2022-2023 роках порівняно з попереднім періодом. Така ситуація пояснюється певним збільшенням кількості фізичних осіб, які перебувають у трудових відносинах з підприємством, на фоні загальної тенденції до збільшення суми окремих видів доходів (переважно заробітної плати), що виплачуються Підприємство ХХХ фізичним особам.

Слід також зазначити, що лінія тренду показує, що середньоквартальний розмір такого збільшення становить 990866,17 грн. та 287308,52 грн. відповідно.

Вищезазначені зміни у кількості працівників, які перебувають у трудових відносинах з податковим агентом Підприємство ХХХ та отримали виплати у вигляді акцій, а по-друге, наявність інших видів нарахованих доходів, потребують подальшого дослідження складу та структури за останні три роки (табл. 2.11, Додаток В).

Проаналізовані дані таблиці 2.11 підтверджують зроблені висновки про загальне зростання сукупного доходу, виплаченого Підприємство ХХХ фізичним особам у 2021-2022 роках. У наступному, 2023 році, окрім заробітної плати, зросли також виплати за цивільно-правовими договорами, як показано на рисунку 2.9.

Аналітичне дослідження переліку доходів, отриманих Підприємство ХХХ за останні три роки та виплачених фізичним особам з метою оподаткування (Таблиця 2.11), свідчить про наявність такого неоподаткованого доходу (дохід, виплачений самозайнятим особам). Однак частка таких доходів не є достатньо великою.

Аналіз складу та структури доходів, утриманих у джерела виплати (рис. 2.9), показує, що більшість загальних виплат ПДФО у досліджуваному періоді становили податки з доходів, прирівняних до заробітної плати, збільшившись з 52,5 % у 2021 році до 72,2 % у 2023 році.

Водночас слід зазначити, що важливу роль у формуванні загального податкового навантаження з податку на доходи фізичних осіб Підприємство ХХХ

відіграють податки, утримані з доходів від надання в лізинг, оренду, суборенду та виділення в натурі (на місцевості) земельних часток (паїв) сільськогосподарського призначення, питома вага яких за останній рік суттєво зменшилася. У 2021 році вона становила 42,6%.

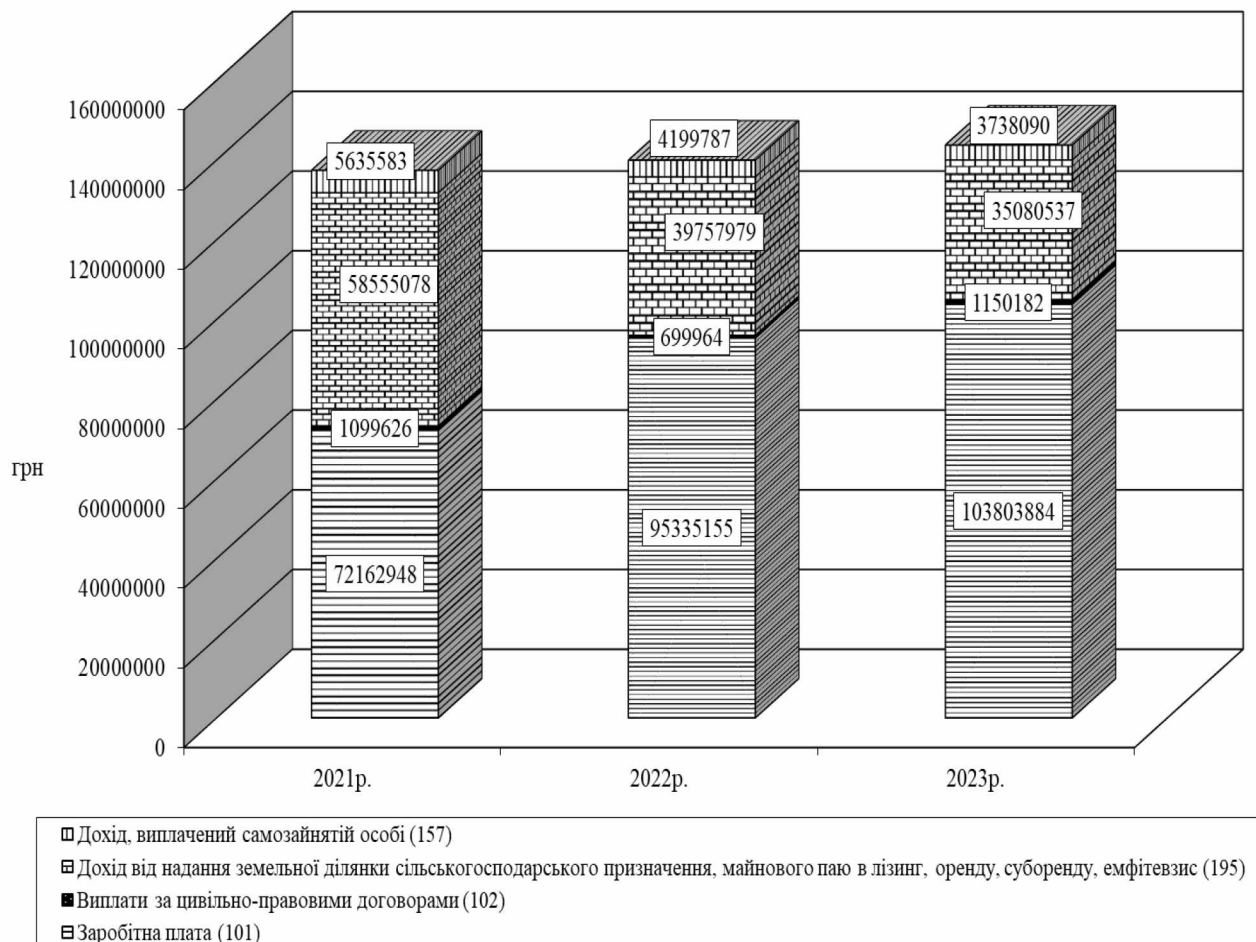

Рис. 2.9. Склад та динаміка обсягів окремих доходів виплачених Підприємство ХХХ, доходів на користь фізичних осіб, 2021 – 2023 рр., грн

У наступному році ця частка зменшилася до 24,4%, але залишається дуже значною. Цей факт та відмінний від інших доходів підхід до розрахунку податку вимагає більш детального дослідження цього виду оподаткованого доходу фізичних осіб.

2.2. Аналіз досягнутого рівня оподаткування доходів громадян у формі заробітної плати

Залежність суми несплаченого податку від розміру доходу та права на отримання індивідуальної податкової соціальної пільги зумовила необхідність дослідження динаміки несплаченого доходу та несплаченого податку працівників Підприємство ХХХ у вигляді заробітної плати та прирівняних до неї виплат.

Зміни в законодавстві про податок з доходів фізичних осіб, що відбулися з 2004 року, призвели до прийняття Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» та подальшого Закону України «Про систему оподаткування», якими було запроваджено суттєво нову систему податкових пільг.

Однією з найпоширеніших податкових пільг був неоподатковуваний мінімум заробітної плати, раніше відомий як універсальна податкова соціальна пільга. Вона застосовувалась до кожного місяця отриманого доходу; з 1 січня 2004 року неоподатковуваний мінімум доходів громадян у розмірі 17 грн. було замінено на соціальну пільгу, що дорівнює мінімальній заробітній платі.

Розмір пільги залежить від соціального, майнового, сімейного стану платника податку та інших обставин.

Законом передбачено, що податкова соціальна пільга застосовується, якщо загальна місячна сума оподаткованого доходу, отриманого від одного роботодавця на території України у вигляді заробітної плати, не перевищує 1,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи. Водночас слід зазначити, що Податковий кодекс змінив порядок встановлення розміру податкової соціальної пільги. Відтепер їх розмір дорівнюватиме розміру немінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму для здорової особи. У таблиці 2.12 наведено розміри податкової та соціальної пільг.

Так, відповідно до положень Податкового кодексу платники податку мають право на зменшення загального місячного оподаткованого доходу, отриманого від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму податко-

вої соціальної пільги:

Таблиця 2.12

**Розмір податкової соціальної пільги по податку на доходи фізичних осіб,
2004 – 2024 рр. (станом на початок року)**

Рік	Дохід ¹ , грн	ПМПН ² , грн	Розмір пільги, %	Сума ПСП ³ , грн		
				звичайна	підвищена	подвійна
2004	540	205	30	61,50	92,55	123,00
2005	630	262	50	131,00	196,50	262,00
2006	680	350	50	175,00	262,50	350,00
2007	740	400	50	200,00	300,00	400,00
2008	890	515	50	257,50	386,25	515,00
2009	940	605	50	302,50	453,75	605,00
2010	1220	869	50	434,50	651,75	869,00
2011	1320	941	50	470,50	705,75	941,00
2012	1500	1073	50	536,50	804,75	1073,00
2013	1610	1147	50	573,50	860,25	1147,00
2014	1710	1218	50	609,00	913,50	1218,00
2015	1710	1218	50	609,00	913,50	1218,00
2016	1930	1378	50	689,00	1033,50	1378,00
2017	2240	1600	50	800,00	1200,00	1600,00
2018	2470	1762	50	881,00	1321,50	1762,00
2019	2690	1921	50	960,50	1440,75	1921,00
2020	2940	2102	50	1051,00	1576,50	2102,00
2021	3180	2270	50	1135,00	1702,50	2270,00
2022	3470	2481	50	1240,50	1860,75	2481,00
2023	3760	2684	50	1342,00	2013,00	2684,00
2024	4240	3028	50	1514,00	2271,00	3028,00

¹граничний розмір доходу, який дає право на застосування податкових соціальних пільг; ²прожитковий мінімум для працездатного населення; ³податкова соціальна пільга

1) звичайної - на суму, що дорівнює 50% розміру прожиткового мінімуму (у розрахунку на місяць) для працездатної особи, встановленого законом на 1 січня звітного податкового року.

2) Підвищена - сума, що дорівнює 150% розміру допомоги, що дорівнює 100% прожиткового мінімуму (у розрахунку на місяць) для працездатної особи, встановленого законом на 1 січня звітного року. а) одинока мати (батько), вдова (вдівець), опікун або піклувальник - на кожну дитину віком до 18 років; б) дитина з інвалідністю, яка перебуває на утриманні, - на кожну дитину; в) дитина з інвалідністю, яка перебуває на утриманні, - на кожну дитину; в) чорнобильці першої або другої категорії; г) студенти, аспіранти та ординатори; д) особи,

яким призначено довічні стипендії як переслідуваним громадянам за правозахисну діяльність, у тому числі журналісти; е) особи, які брали участь у бойових діях на території іншої держави у період після Другої світової війни.

2) Подвійна - сума, що дорівнює 200% суми пільги, що дорівнює 100% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого законом на 1 січня звітного податкового року. а) Герої України, герої Радянського Союзу, герої соціалістичної праці або повні кавалери ордена Слави чи ордена Трудової Слави; б) під час Другої світової війни учасники бойових дій або ті, хто працював у тилу в той час, та інваліди першої і другої груп з числа тих, хто брав участь у бойових діях на території інших країн у період після Другої світової війни; в) колишні в'язні концентраційних таборів; г) особи, депортовані з території колишнього СРСР у період Другої світової війни; д) у період з 8 вересня 1941 року по 27 січня 1944 року, які перебували в блокадних районах колишнього Ленінграда (Санкт-Петербурга, Російська Федерація).

ЄСВ починає застосовуватися до доходів, що нараховуються у вигляді заробітної плати, з дня отримання роботодавцем заяви платника податків про застосування пільги та документів, що підтверджують його право на пільгу. Усі випадки застосування або незастосування податкової соціальної пільги роботодавець зобов'язаний відображати у своїй податковій звітності.

Податкові соціальні пільги застосовуються відповідно до отриманих від платника податків заяви про застосування пільги та заяви про відмову від пільги. Однак, якщо платник податку утримує дитину-інваліда віком до 18 років або двох чи більше дітей, у тому числі дитину-інваліда, він має право на додаткову соціальну пільгу у розмірі 100 %.

Поріг доходу одного з батьків для отримання податкової соціальної пільги на дітей визначається як добуток діючого граничного розміру пільги на відповідну кількість дітей.

Беручи до уваги існуючу практику застосування податкової соціальної пільги, проаналізуємо динаміку надходжень податку із заробітної плати працівників Підприємство ХХХ (табл. 2.13).

**Динаміка справляння в Підприємство ХХХ податку на доходи
фізичних осіб у вигляді заробітної плати, 2021 – 2023 рр.**

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Середньорічна чисельність найманих працівників, осіб	487	497	501
- приріст (зменшення) середньооблікової чисельності працівників, осіб	X	+10	+4
- темп приросту (зменшення) середньооблікової чисельності працівників, %	X	+2,1	+0,8
Сукупні витрати на оплату праці за рік, грн	72162948	95335155	103803884
- приріст (зменшення) сукупних витрат на оплату праці за рік, грн	X	+23172207	+8468729
- темп приросту (зменшення) сукупних витрат на оплату праці за рік, %	X	+32,1	+8,9
Середньомісячна заробітна плата, грн	12348,21	15985,10	17266,12
- приріст (зменшення) середньомісячної заробітної плати, грн	X	+3636,89	+1281,02
- темп приросту (зменшення) середньомісячної заробітної плати, %	X	+29,5	+8,0
Ставка податку на доходи фізичних осіб, %	18	18	18
Середньорічна чисельність працівників, що користуються податковими соціальними пільгами, осіб	65	57	21
- приріст (зменшення) середньорічної чисельності працівників, що користуються податковими соціальними пільгами, осіб	X	(-8)	(-36)
- темп приросту (зменшення) середньорічної чисельності працівників, що користуються податковими соціальними пільгами, %	X	(-12,3)	(-63,2)
У % до загальної чисельності працюючих, %	13,3	11,5	4,2
Нараховано податку на доходи фізичних осіб, грн	11261750	15186890	18012464
- приріст (зменшення) нарахованого податку на доходи фізичних осіб, грн	X	+3925140	+2825574
- темп приросту (зменшення) нарахованого податку на доходи фізичних осіб, %	X	+34,9	+18,6

Згідно з розрахунками, наведеними в таблиці 2.13, кількість працівників у Підприємство ХХХ за період з 2021 по 2022 рік збільшилася на 10 осіб (2,1%). Це пов'язано з тим, що, незважаючи на зменшення кількості працівників, які користуються податковою соціальною пільгою на 8 (12,3%), з одночасним збільшенням середньомісячної заробітної плати на 3636,89 грн (29,5%), було забезпечено збільшення надходжень до бюджету від Підприємство ХХХ у вигляді сплати податку на доходи фізичних осіб, що склало 3925140 грн. (34,9%).

У наступних 2022-2023 роках ситуація залишилася такою ж і продовжила розвиватися в позитивному напрямку. По-перше, кількість працівників знову збільшилася на чотири особи; середньомісячна заробітна плата у 2023 році становила 17266,12 грн, що лише на 8,0% більше, ніж у 2022 році. На додаток до цих факторів, подальше (стрімке) зменшення кількості працівників Підприємство ХХХ та обкладання їхньої заробітної плати соціальним податком призвело до значного збільшення суми сплаченого податку на доходи фізичних осіб у 2023 році, а саме: 2825574 грн, зростання на 18,6%;

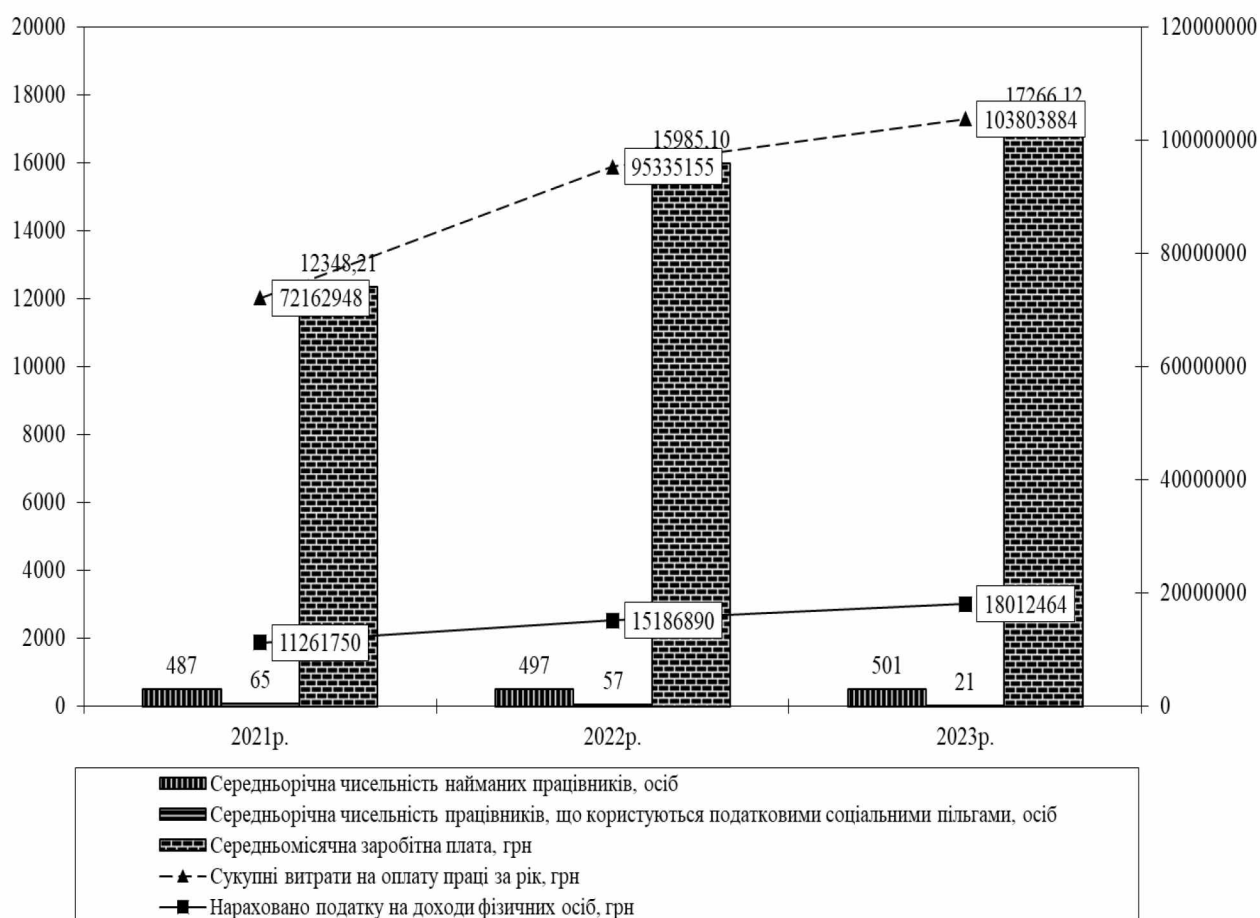

Рис. 2.10. Динаміка формування величини податку на доходи працівників Підприємство ХХХ, у вигляді заробітної плати, 2021 – 2023 рр.

З наведених вище характеристик нарахування та сплати податку на доходи фізичних осіб привертає увагу позитивна тенденція відсутності заборгованості. Підприємство ХХХ не має заборгованості перед бюджетом з цього податку.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

3.1. Перспективи оптимізації механізмів прибуткового оподаткування фізичних осіб

Оподаткування доходів фізичних осіб є центральним елементом сучасної податкової системи. Сьогодні питання вдосконалення оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та забезпечення принципів соціальної справедливості залишається актуальним з огляду на значне розшарування суспільства, коли 90% населення мають низькі доходи, а 10% - дуже високі.

На особливості оподаткування доходів фізичних осіб у кожній країні впливає низка факторів, серед яких консервативність чи ліберальність економіки, менталітет та податкова культура населення, економічне становище країни.

Основним недоліком оподаткування доходів фізичних осіб на сучасному етапі розвитку економіки України є протиріччя між податковим законодавством та економічними відносинами в суспільстві.

Як відомо, більшість держав застосовують прогресивну шкалу оподаткування. Це пов'язано з тим, що прогресивне оподаткування сприяє встановленню соціальної справедливості в суспільстві, оскільки перерозподіляє великі суми доходів на користь бідніших громадян.

Відповідно до Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб», прогресивна система оподаткування (що діяла до 2004 року) була замінена на пропорційну систему оподаткування, яка передбачає перехід від системи ставок до єдиної ставки. На її думку, такий перехід є передчасним, оскільки прогресивне оподаткування є одним з найважливіших інструментів регулювання диференціації доходів, рівень якої неухильно зростає протягом періоду економічних реформ і не подоланий до сьогодні [1]. У ситуації, що склалася в Україні, доцільним є збереження прогресивної шкали оподаткування та заміна самої шкали.

Враховуючи гостроту проблем у сфері розподільчих відносин в Україні, відмова від прогресивного оподаткування є не тільки передчасною, але й необачною.

В Україні діє єдина ставка прогресивного оподаткування. Хоча це рішення було прийнято через необхідність легалізації доходів, воно, на думку багатьох науковців, не стимулювало платників податків приховувати свої доходи.

До 2004 року в Україні діяла прогресивна система оподаткування з мінімальною ставкою 10% і максимальною ставкою 40%. Ставка податку залежала від розміру оподатковуваного доходу, який вимірювався мінімальною заробітною платою. Чим вищий дохід, тим вища ставка податку. Однак з 2004 року Україна перейшла на єдину пропорційну ставку податку 13% (15% з 2007 року) [30] з 2015 по 2017 рік застосовувалася базова ставка податку 15% до доходу, що не перевищував 10 мінімальних заробітних плат на місяць, і 20% до доходу, що перевищував 10 мінімальних заробітних плат на місяць, а з 2018 року знову була встановлена базова ставка податку 18%. Застосовується базова ставка податку.

Слід зазначити, що застосування ставки 18% до всіх верств населення є не зовсім виправданим, оскільки кожен громадянин має різний рівень доходу. Водночас, бажано було б запровадити елемент прогресивної шкали, яка існувала до 2004 року, та додати до неї ознаку регресивності (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Прогресивно-регресивна шкала податку з доходів фізичних осіб

Розмір заробітної плати, грн..	Ставки, %
До мінімальної заробітної плати включно	9 %
Від 1 до 2 мінімальних заробітних плат	18 %
Від 2 до 3 мінімальних заробітних плат	18,5 %
Від 3 до 4 мінімальних заробітних плат	19 %
Від 4 до 5 мінімальних заробітних плат	19,5 %
Від 5 до 10 мінімальних заробітних плат	20 %
Понад 10 мінімальних заробітних плат	18 %

Запропонована шкала чітко визначає ознаки прогресивної шкали з елементами регресивної шкали. Водночас прив'язка ставок ПДФО до заробітної плати є цілком доречною, оскільки заробітна плата є однією з найскладніших еко-

номічних категорій та одним з найважливіших соціально-економічних явищ. З одного боку, вона є основним (а часто і єдиним) джерелом доходу для найманих працівників та основою матеріального добробуту їхніх сімей, а з іншого - становить значну частку собівартості продукції для роботодавців і є ефективним засобом мотивації працівників до досягнення цілей компанії.

Ставка податку на доходи фізичних осіб у розмірі 9,0% на заробітну плату, нижчу за мінімальну, ґрунтується на чинній процедурі нарахування ЄСВ та його мінімальному розмірі (50% від мінімальної заробітної плати).

На наступному етапі (від мінімальної заробітної плати 1 до мінімальної заробітної плати 9) ставка податку на заробітну плату вище мінімальної заробітної плати збільшується на постійні 0,5%. Оскільки більшість заробітних плат потрапляє в ці абсолютні діапазони, враховуючи середній розмір заробітної плати, ми вважаємо, що мінімальне підвищення ставки податку є виправданим, хоча і не вважаємо його доцільним для заробітних плат з мінімальною заробітною платою в діапазоні від 5 до 10.

Акцент має бути зроблений на регресивній частині шкали (заробітна плата з мінімальною заробітною платою вище 10), що має на меті мінімізувати податковий тягар та врахувати інтереси платників податків з високими доходами в легалізації їх заробітної плати.

Оподаткування заробітної плати є надзвичайно актуальним питанням, яке зачіпає інтереси працівника, який визначає фактичний рівень доходу, роботодавця, на якого покладено функцію податкового агента, та держави, яка є одержувачем податків і внесків, утриманих та понесених з доходу працівника. Незважаючи на те, що питання не є новим, серед науковців, практиків та представників податкових органів триває дискусія щодо адекватності та ефективності чинної системи оподаткування заробітної плати та напрямів її реформування[66].

На нашу думку, система оподаткування має бути змінена на прогресивно-регресивну, щоб зменшити податкове навантаження на бідні верстви населення.

Система оподаткування доходів фізичних осіб як складова національної податкової системи постійно змінюється під сукупним впливом об'єктивних та

суб'єктивних факторів і потребує відповідних змін та реформування. При цьому основною та найскладнішою проблемою, яка виникає в процесі практичної реалізації реформаторських заходів у сфері оподаткування доходів фізичних осіб, є їх теоретико-методологічне обґрунтування, спрямоване на забезпечення найкращого способу реалізації таких реформ.

Оскільки основним джерелом оподаткування доходів фізичних осіб є заробітна плата, існують значні можливості для збільшення податкового навантаження. Тому першим кроком на шляху до підвищення фіскальної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб було перетворення його з податку на заробітну плату на податок з усіх джерел доходів та створення умов для виведення доходів з тіні. Ці підходи вже частково реалізовані в Законі України «Про податок з доходів фізичних осіб», який передбачає розширення бази оподаткування.

- Доходи, отримані платниками податку в результаті прийняття ними у спадщину коштів, нерухомого майна, майнових та немайнових прав
- Доходи від операцій з продажу майна
- дохід у вигляді дивідендів
- Дохід від операцій з продажу або обміну об'єктів рухомого майна
- Дохід від надання в оренду або суборенду нерухомого майна
- Доходи, отримані платником податку як додаткове благо від роботодавця [4, с. 367]. Згідно з даними про податкове навантаження на доходи фізичних осіб за видами доходів, найбільше навантаження припадає на доходи, отримані у вигляді заробітної плати.

Дані щодо податкового навантаження на доходи фізичних осіб за видами доходів свідчать, що найбільше навантаження припадає на доходи, отримані у вигляді заробітної плати.

Наразі вітчизняні методи пільгового оподаткування доходів фізичних осіб певною мірою відповідають міжнародній практиці, при цьому найпоширенішими методами пільгового оподаткування є знижені ставки податку на певний період, податкові пільги, податкові кредити, використання знижених пода-

ткових ставок та пільгове оподаткування доходів для окремих видів витрат. Однак у цьому контексті Україна потребує подальшого впровадження системи прямого оподаткування доходів фізичних осіб, що базується на диференційованому підході до оподаткування різних верств населення з урахуванням сімейного стану, кількості дітей та віку. У цьому контексті пріоритетними напрямками розвитку оподаткування доходів фізичних осіб є: зменшення податкового навантаження на громадян шляхом зниження ставок непрямих податків; запровадження мінімального розміру неоподатковуваного мінімуму доходів громадян на рівні 50% прожиткового мінімуму; запровадження прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб з метою реалізації принципів соціальної справедливості; розвиток податкової культури. Це дасть поштовх до посилення соціальної складової податкової системи.

3.2. Зарубіжний досвід особистого оподаткування доходів громадян та можливості його застосування в Україні

На перших етапах свого функціонування українська податкова система створила кризу в механізмі розподілу фінансових ресурсів мільйонів громадян на користь держави, що призвело до формування чітких стереотипів несправедливості та перетворення на досить розвинену систему приховування доходів. У цьому контексті податкове законодавство виявилось неспроможним знайти оптимальне співвідношення податкових ставок і податкових пільг, враховуючи складну соціально-економічну ситуацію в країні, на тлі кризових явищ у всіх сферах суспільного життя.

На відміну від вітчизняних реалій, підхід до платників податку на доходи фізичних осіб в інших країнах є зовсім іншим, а стан демократії та суспільні норми мають значний вплив на побудову та функціонування фіскальної політики. Фіскальна політика спрямована насамперед на вирішення соціальних проблем та економічну мотивацію домогосподарств, з єдиною метою - забезпечити

фінансовими ресурсами уряд [42].

Податок на прибуток у зарубіжних країнах має подвійне значення та термінологію.

По-перше, він є податком на корпорації і фактично є корпоративним податком.

По-друге, цей термін використовується для опису податків, що сплачуються фізичними особами. Податок на прибуток існує в багатьох країнах світу і, як правило, є прогресивним. Прибутковий податок сплачується із загальної суми доходу, отриманого фізичною особою за один фінансовий або календарний рік. База оподаткування складається з різних видів доходів фізичних осіб, таких як заробітна плата, пенсії, доходи від підприємницької діяльності, доходи від використання нерухомості, фінансових інструментів та депозитів [67].

У працях зарубіжних дослідників реформування оподаткування доходів фізичних осіб розглядається в таких аспектах

- Яким має бути прогресивне чи пропорційне оподаткування доходів фізичних осіб?
- Яку прогресивну або пропорційну ставку податку слід застосовувати?
- Можливість застосування єдиної ставки податку
- Якою має бути нижня межа податкової соціальної пільги?
- Якою має бути база оподаткування, тобто що вважати доходом, а що оподатковувати [35].

Зарубіжні системи прямого оподаткування доходів фізичних осіб мають добре відпрацьовану практику, яка формувалася і розвивалася на основі глибокого усвідомлення кожним платником податків своїх конституційних податкових зобов'язань.

Значні соціальні витрати та постійна увага держави до платників податків поступово сформували податкову культуру, яка суттєво відрізняється від вітчизняних реалій. Природа категорії «податок» також розуміється по-різному: у Німеччині - це підтримка, яку громадяни надають державі, у Великобританії - це зобов'язання перед державою, у США - це «плата», у Франції - це обов'язко-

вий платіж. У нашій країні, на жаль, ця фіскальна категорія обмежується лише обов'язковими платежами.

На відміну від України, де порядок, ставки та правила оподаткування доходів фізичних осіб встановлюються виключно на національному рівні, в інших країнах податкова юрисдикція місцевих органів влади визнається досить широко. У таких європейських країнах, як Болгарія, Кіпр, Естонія, Греція, Латвія, Норвегія та Румунія, податок на доходи фізичних осіб є місцевим податком, тоді як у Бельгії, Данії, Фінляндії, Швеції та Швейцарії місцеві органи влади самостійно визначають ставки податку на національний дохід [65].

Дуже цікавою є практика стягнення податків у Китайській Народній Республіці. Держава надає податковим агентам право компенсувати 2% від суми утриманого податку як витрати на забезпечення податкових платежів. На відміну від України, де передові комп'ютерні технології лише починають застосовуватися на практиці в процесі заповнення податкових декларацій, в Австралії використання інформаційних технологій для визначення податкових зобов'язань та суми податку до відшкодування вже широко тестується. Пересічні платники податків можуть користуватися алгоритмічними податковими калькуляторами, так званими податковими калькуляторами, через Інтернет. Задавши суму доходу та специфічні для платника податків параметри (пільги, знижки, витрати), програма автоматично розраховує необхідні фіскальні показники.

автоматично розраховує необхідні фіскальні показники.

Глобальний податковий кодекс встановлює такі основні вимоги, які повинні бути дотримані при створенні ефективної податкової системи

- запровадження єдиного загального кодексу для всіх податків замість безлічі податкових законів; і

- Відмова від протекціоністських податкових систем. Ця умова є важливою з точки зору інтеграції у світову економіку;

- Скасування пільгових податкових режимів та заміна їх субсидіями;

- створення ефективної та компетентної податкової служби.

У всьому світі податкові відносини базуються на показнику «граничного

доходу», тобто мінімального розміру доходу, з якого починається сплата податків. У розвинених країнах системи прибуткового оподаткування побудовані таким чином, що поріг доходу варіюється залежно від кількості дітей, сімейного стану платника податків та способу оподаткування - єдиної чи роздільної системи [68].

У таких країнах, як Ірландія, Південна Корея, Мексика і Туреччина, середньозважене значення граничного доходу, з якого сплачується ПДФО (нижня межа звільнення від оподаткування), становить 30% від середньої заробітної плати у виробничому секторі. У порівнянні з нашою країною цей показник становить 17 грн., тобто лише близько 3% від мінімальної заробітної плати, що є абсолютно недостатнім. На цю мізерну суму не можна задовольнити навіть мінімальні потреби.

Податкові системи інших країн спрямовані на формування кінцевого доходу домогосподарств таким чином, щоб кожна людина мала достатньо доходу після сплати податків для покриття всіх необхідних витрат.

Нідерланди мають одну з найрозвиненіших систем податку на доходи фізичних осіб та податкових пільг. Країна пропонує п'ять різних типів податкових пільг, залежно від віку, кількості дітей та доходу батьків, а також суми зменшення оподаткованого доходу (в євро на одну дитину). Тому з метою пом'якшення певних негативних наслідків, посилення соціальної складової системи та стимулювання демографічної ситуації в нашій країні було б ефективним прив'язати розмір та право на соціальні пільги в рамках податкової системи до складу сім'ї платників податків, які перебувають у шлюбі, з урахуванням кількості неповнолітніх дітей [7].

Як відомо, прогресивна шкала оподаткування прийнята в більшості країн світу, оскільки вона є засобом перерозподілу великих обсягів доходів на користь бідніших громадян з метою встановлення соціальної справедливості в суспільстві. Наприклад, ставки податку на доходи фізичних осіб у США коливаються від 15% до 35%, а в Німеччині - від 14% до 47%, залежно від доходу платника податків.

Для економічно розвинених країн характерним є не лише вищий рівень доходів, але й вищі податкові ставки. Більшість країн використовують так зване прогресивне оподаткування, коли чим вищий дохід, тим вища ставка податку (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Ставки податку на доходи фізичних осіб в окремих країнах світу

Країна	Ставка ПДФО, %	Країна	Ставка ПДФО, %	Країна	Ставка ПДФО, %
Австрія	21-50	Канада	15-29	Словаччина	19
Бельгія	54	Китай	5-45	Словенія	16-41
Болгарія	10	Кіпр	20-30	США	15-35
Бразилія	7,5-27,5	Латвія	26	Туніс	15-35
Велика Британія	0-50	Литва	15	Туреччина	15-35
Греція	0-45	Люксембург	39	Угорщина	41
Данія	52	Мальта	15-35	Україна	15-17
Естонія	21	Нідерланди	0-52	Фінляндія	7-30,5
Ізраїль	10-45	Німеччина	14-47	Франція	5,5-46,6
Індія	10-30	Польща	18-40	Чехія	15
Індонезія	5-30	Португалія	0-42	Чорногорія	12
Ірландія	20-41	Росія	13	Швеція	56
Іспанія	43	Румунія	16	Японія	5-50
Італія	23-45	Сербія	10-20	ЄС	37,5

На відміну від України, де порядок, ставки та правила оподаткування доходів фізичних осіб встановлюються виключно на національному рівні, зарубіжні країни визнають право місцевих органів влади здійснювати досить широку податкову юрисдикцію.

Слід зазначити, що ставки податку на доходи фізичних осіб в інших країнах значно вищі, ніж в Україні: серед країн-членів ЄС найвищу прогресивну ставку податку має Данія (52%), Швеція - 56%, Нідерланди - 52%, Австрія - 50% та Німеччина - 47%. Найнижчі ставки - 16% у Румунії, 15% у Чехії, 15% у Литві та 10% у Болгарії [49].

Основним показником, що впливає на встановлення податкових ставок, є співвідношення доходів найбагатших і найбідніших верств населення. Такий підхід є виправданим не лише з точки зору соціальної справедливості. Він також стимулює економіку до ефективного функціонування. Вилучаючи надлиш-

ковий дохід у найбагатших верств населення за допомогою прогресивного оподаткування, держава може залишити їм гроші, які вони можуть витратити. Частина доходу, вилученого у багатих, перерозподіляється на користь бідних, стимулюючи загальний попит на товари та послуги. В принципі, держава може розпоряджатися надлишковими коштами більш раціонально, ніж приватні особи. В середньому підприємці витрачають 30 % свого доходу на інвестиційні проекти, а решту - на особисті потреби. Тому, на відміну від держслужбовців у нашій країні, у світі податок на доходи фізичних осіб не вважається засобом стимулювання інвестицій. Там цю функцію виконує зовсім інший податковий механізм (податок на прибуток підприємств, прискорена амортизація та податкові пільги для інвестиційної діяльності).

У більшості економічно розвинених країн громадяни з низькими зарплатами звільнені від сплати податку на доходи фізичних осіб. Натомість основний тягар наповнення бюджету лягає на заможних, які оподатковуються за прогресивною ставкою [41].

Наприклад, в Австралії діє п'ять податкових ставок. Люди з річним доходом менше \$6 000 звільнюються від сплати податку. Громадяни, чий дохід перевищує 180 000 доларів, сплачують 45% свого доходу до державного бюджету. У Канаді дохід до 10 382 доларів США не оподатковується. Однак ті, чий дохід перевищує 128 000 доларів США, повинні сплачувати 29% від свого доходу в державну скарбницю. У США існує шість рівнів ставок федерального податку, які варіюються залежно від сімейного стану. Найнижчий рівень (15%) передбачений для тих, хто заробляє до 8 375 доларів США на рік. Для одружених людей ця сума подвоюється [49].

Варто також зазначити, що податок на доходи фізичних осіб відіграє важливу роль у формуванні національних бюджетів країн світу. Податок на доходи фізичних осіб є статтею надходжень номер один у Великобританії, Канаді, США, Німеччині, Данії та Японії.

Загальносвітова тенденція полягає в тому, що частка цього виду оподаткування в загальній структурі доходів зростає. Як правило, існує певна нижня

межа звільнення від оподаткування, а максимально можлива ставка податку не перевищує 50 %. Навіть у Китаї найбідніші та сільські жителі звільнюються від сплати прибуткового податку. Так, мінімальне податкове звільнення в цій азійській країні становить 3 000 юанів (456 доларів США).

Політика соціальних відрахувань продовжує реформування та збільшення соціальних відрахувань, водночас створюючи широкі податкові умови для зменшення податкового клину, особливо для низькооплачуваних працівників. Водночас реформування заробітної плати в країнах ЄС здійснювалося з урахуванням розвитку продуктивності праці.

У результаті низки заходів, реалізованих у рамках Лісабонської стратегії, 15 країн ЄС останнім часом здійснили такі реформи. У Бельгії стабілізаційна реформа (податкові пільги) була проведена у 1997-1999 роках, реформа податку на доходи фізичних осіб - у 2000-2006 роках, яка передбачала зменшення податкового навантаження на доходи від роботи за наймом, зокрема запровадження та поступове збільшення податкових пільг для зменшення платежів працюючих осіб, сім'ї та платників єдиного податку, покращення оподаткування утриманців, дітей та та платниками єдиного податку, більш сприятливе оподаткування дітей, які перебувають на утриманні, та вдосконалення податкової системи.

Водночас були проведені реформи щодо внесків на соціальне страхування (зменшення внесків на соціальне страхування для роботодавців, особливо для низькооплачуваних працівників; зменшення фіксованої ставки внесків роботодавців для низькокваліфікованих працівників та працівників віком 45 років і старше).

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити наступні висновки: 1. слід припинити спроби використовувати суто фінансовий підхід до формування доходів бюджету. Головним критерієм має стати максимізація виконання соціальних функцій; 2. недоліки чинного законодавства щодо оподаткування доходів фізичних осіб, зокрема порушення існуючої ієрархії доходів, мають бути виправлені. При цьому його прогресивність має бути розрахована таким чином, щоб враховувати реалістичний поточний діапазон доходів населення; 4. рефор-

мування оподаткування доходів фізичних осіб має відбуватися в комплексі з реформуванням загального податкового навантаження на фонди оплати праці (пенсійні фонди та фонди соціального страхування) з метою забезпечення оптимального податкового навантаження та повної легалізації доходів населення.

Таким чином, можна стверджувати, що оподаткування доходів фізичних осіб в Україні потребує докорінного перегляду, який має ґрунтуватися на використанні кращого міжнародного досвіду і не повинен зводитися до імітації моделей оподаткування інших країн. При побудові ефективної податкової системи необхідно враховувати економіку різних країн. Адже країни з вищим рівнем економічного розвитку при оподаткуванні доходів своїх громадян вирішують проблеми, які не є важливими для українського суспільства. Це пов'язано з тим, що рівень розвитку української економіки значно нижчий, ніж у розвинутих країнах, але можна інкорпорувати певні світові досягнення в українську податкову систему, спираючись на досв

ВИСНОВКИ

Результати кваліфікаційного дослідження дали підстави для формулювання теоретичних, методологічних та практичних висновків:

Розвиток оподаткування прибутку характеризується постійними змінами, які дозволили реалізувати захист резидентів за різними світовими моделями, що відрізняються сферою дії, принципами функціонування, методами фінансування та формами вираження.

Дослідження виявило, що негативним фактором у діяльності Підприємство ХХХ стало погіршення його показників у період 2021-2022 років. Чистий прибуток у цей період зменшився майже на чверть з 22074 тис. грн до 17120 тис. грн, що пов'язано з воєнним станом та значним погіршенням економічної ситуації для розвитку агробізнесу в області. Протягом наступного 2023 року компанія успішно адаптувалася до реалій сьогодення, що призвело до зміни ситуації на краще. В результаті компанія залишилася прибутковою, а рівень у 2023 році збільшився на 1656 тис. грн.

Як свідчить аналіз формування та сплати податку на доходи фізичних осіб в досліджуваних компаніях, загальна сума доходів, виплачених податковим агентом Підприємство ХХХ як своїм найманим працівникам, так і тим, хто володіє частками в компаніях, тим, хто володіє паями на майно та землю, а також самозайнятим особам, які виконують роботи та надають послуги компаніям, демонструє стабільну тенденцію. Більше того, ця тенденція загалом стабільно зростає як в абсолютному, так і у відносному річному вимірі. При цьому тенденція зміни суми ПДФО до сплати за останні три роки є аналогічною.

Дослідження складу та структури оподаткованого доходу показує, що загальна сума доходів, виплачених Підприємство ХХХ від імені фізичних осіб, у період з 2021 по 2022 рік загалом зростає, але це відбулося лише за рахунок абсолютної суми доходу у вигляді заробітної плати, тоді як інші види доходів, які наразі отримує компанія від імені фізичних осіб, зменшилися У 2023 році,

окрім заробітної плати, зросли також виплати за цивільно-правовими договорами.

Згідно з аналітичною оцінкою чинної практики оподаткування доходів працівників, що виплачуються у формі заробітної плати, яка становить більшу частину доходів, що виплачуються Підприємство ХХХ фізичним особам, у період з 2021 по 2022 рік кількість працівників ТОВ «Агрофірма» «Маяк» збільшилася на 10 осіб (2,1%). Крім цього фактору, надходження до бюджету Підприємство ХХХ від податку на доходи фізичних осіб зросли на 3925140 грн (34,9%) за рахунок одночасного збільшення середньомісячної заробітної плати на 3636,89 грн (29,5%), незважаючи на зменшення кількості працівників, які користуються соціальними пільгами в системі оподаткування, на 8 осіб (12,3%). У 2022-2023 роках ситуація не змінилася і продовжила розвиватися в позитивному напрямку. По-перше, кількість працівників знову зросла на чотири особи. Водночас темпи зростання середньомісячної заробітної плати сповільнилися порівняно з попереднім роком, досягнувши 17266,12 грн у 2023 році, що лише на 8,0% перевищило аналогічний показник 2022 року. Крім цих факторів, подальше (стрімке) зменшення кількості працівників Підприємство ХХХ, заробітна плата яких підлягала оподаткуванню соціальним внеском, призвело до значного збільшення суми сплаченого податку на доходи фізичних осіб у 2023 році, а саме: до 2825574 грн, зростання на 18,6%; у 2023 році сума сплаченого податку на доходи фізичних осіб становила 2825574 грн, зростання на 18,6%; у 2023 році сума сплаченого податку на доходи фізичних осіб становила 2825574 грн, зростання на 18,6%. На основі узагальнення позитивного зарубіжного досвіду показано, що на особливості оподаткування доходів фізичних осіб у різних країнах впливає низка чинників, зокрема консерватизм, національна податкова культура та економічні умови. Більшість країн запровадили прогресивне оподаткування, оскільки воно є засобом перерозподілу доходів з метою встановлення соціальної справедливості.

Набули подальшого розвитку дослідження механізмів застосування діючих податкових ставок шляхом запровадження прогресивно-регресивної шкали

оподаткування доходів фізичних осіб та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Встановлено запобіжні заходи щодо оптимізації окремих елементів управління та адміністрування податкових відносин у сфері оподаткування фізичних осіб шляхом раціоналізації організаційної структури справляння податку на доходи фізичних осіб.